

Clara Zetkin: Minnen av Lenin

Innehållsförteckning

Redaktionell kommentar.....	2
Förord.....	3
Ett partimöte.....	3
Lenin om kulturen.....	4
Det polska kriget.....	8
Den ”tyska frågan”.....	10
Den fjärde världskongressen.....	18
Kvinnor, giftermål, sex.....	20

Redaktionell kommentar

Zetkin skrev denna lilla skrift strax efter Lenins död i januari 1924. Utgiven på engelska av International Publishers 1934, då man lade till texten om kvinnofrågor, som skrevs 1925. Den delen av skriften har tidigare funnits översatt till svenska, en översättning som här delvis omarbetats. Resten av skriften är översatt från den engelska version som finns på www.marxists.org. Översättning, Göran Källqvist.

Förord

I denna timme av sorg, när vi alla med den djupaste personliga smärta inser att vi har lidit en oersättlig förlust, väcks det strålande, levande minnet av den store man som uppenbarade sig som en stor ledare. Hos Lenin fanns en storhet, en samstämmighet mellan ledaren och människan, och ”han finns för alltid bevarad i världsproletariatets stora hjärta”, det ärorika öde som Marx tillskrev [Paris]kommunens kämpar. Ty de arbetare som offrats till rikedom, de som likt kanadensarna i Seumes dikt är omedvetna om ”den gamla världens ytliga civilisation” – och till det kan vi lägga den borgerliga världens vanliga lögn och hyckleri – kan med en fin och instinktiv känslighet skilja mellan det äkta och det falska, mellan verklig storhet och högdragen egenkärlek, mellan osjälvisk, givande kärlek och en strävan efter popularitet som bara återspeglar fåfänga.

Jag har svårt att göra personliga saker offentliga. Men jag anser det vara min plikt att publicera några utdrag ur den skatt av personliga minnen som jag har av vår oförglömliga ledare och vän. En plikt mot den man som i teori och praktik lärde oss att en revolutionär vilja medvetet kan forma det som är historiskt nödvändigt och utvecklat. En plikt mot dem som han älskade och för vilka han arbetade: proletariatet, skaparna, de utsugna, världens förtryckta, för vars lidande hans hjärta var fyllt av medkänsla, och hos vilka han stolt kände igen de revolutionära kämparna, byggarna av en högre samhällsordning.

Clara Zetkin, januari 1924.

Ett partimöte

Den första gången jag träffade Lenin sedan den ryska revolution ”som skakade världen” hade inletts, var tidigt på hösten 1920. Det var omedelbart efter min ankomst till Moskva, under ett partimöte i Sverdlovsalen i Kreml, om jag inte missminner mig. Lenin verkade oförändrad, han verkade knappt ha åldrats. Jag kan svära på att han bar samma prydliga, välborstade rock som jag såg honom i första gången 1907, vid Andra internationalens världskongress i Stuttgart. Rosa Luxemburg, som hade en konstnärs öga för utmärkande egenskaper, pekade ut Lenin för mig med anmärkningen: ”Titta ordentligt på honom. Det är Lenin. Titta på hans egensinniga, envisa huvud. Ett genuint ryskt bondehuvud med några få vagt asiatiska linjer. Den mannen kommer att försöka välta berg över ända. Kanske de kommer att krossa honom. Men han kommer aldrig att ge sig.”

Lenins attityd och uppträdande var precis som förut. Debatten var tidvis livlig, till och med stormig. Precis som tidigare under Andra internationalens kongresser utmärkte sig Lenin genom att omsorgsfullt följa förhandlingarna, genom sitt stora självsäkra lugn, sin så att säga koncentrerade inre medverkan, energi och flexibilitet.

Det visade sig i hans avbrott och anmärkningar då och då, och i hans längre tal när han riktade sig till mötet. Hans skarpa blick, hans klara sinne, verkade inte missa någonting som var värt att uppmärksamma. Under mötet – och även efteråt – insåg jag att Lenins viktigaste karaktärsdrag var hans enkelhet och uppriktighet, hur fullständigt naturligt han bemötte alla kamrater. Jag säger ”naturligt” för jag hade ett starkt intryck av att denne man inte kunde ge sig själv på något annat sätt än på det sätt han gav sig. Det sätt på vilket han uppträdde mot kamraterna var ett naturligt uttryck för själva hans natur.

Lenin var obestridd ledare för ett parti som hade varit helt klart över sitt mål och vägen till det, och som hade lett de ryska arbetarna och bönderna under kampen om makten, och som nu med stöd från deras tillit ledde proletariatets diktatur. I den mån en enskild person kan inneha en sådan ställning,

så var Lenin skaparen och ledaren för det stora världsvälde som hade blivit världens första arbetar- och bondestat. Hans tankar och vilja levde hos miljoner, även utanför Sovjetryssland. För varje viktigt beslut var hans åsikter avgörande, hans namn en symbol för hopp och frihet varhelst de utsugna och förtryckta befann sig. ”Kamrat Lenin leder oss till kommunismen, vi ska hålla ut oavsett hur svårt det må bli”, förkunnade de ryska arbetarna, som svältande och frysannde skyndade sig till fronterna eller under obeskrivliga svårigheter arbetade för att på nytt bygga upp industrin, hela tiden med drömmen om ett perfekt fritt samhälle för ögonen. ”Varför ska vi vara rädda för att husbonden kommer att återvända och ta tillbaka våra fält? Lillefar Lenin kommer att rädda oss, och Trotskij med sin Röda armé.” Så tänkte bönderna. ”Evviva Lenin!” fanns inristat på väggarna till mer än en kyrka i Italien, och det uttryckte någon arbetares entusiastiska beundran, en arbetare som välkomnade den ryska revolutionen som ett slag för hans egen frihet. I Amerika, Japan och Indien samlades upprorsmakare mot ägarnas förslavande makt under Lenins namn.

Så enkel, så anspråkslös Lenin verkade, han som redan kunde se tillbaka på ett viktigt historiskt arbete, och som hade en tung börda på sina axlar av förtröstan, det allra största ansvar och ett ändlöst arbete! Han tappade bort sig bland kamraternas djupa led, var en med dem, var en av många. Inte med minsta gest eller handling försökte han agera som en ”kändis”. Ett sådant uppträdande var honom främmande för han var verkligen en kändis. Kurirer anlände hela tiden med rapporter från olika departement, från civila och militära organ, rapporter som ofta besvarades med några få hastigt nedklottrade rader. Lenin hade ett vänligt leende eller nick åt alla, och det återspeglades alltid i ett ansikte som strålade av glädje. Under mötet ägde det ofta rum obemärkta överläggningar med ledande kamrater. Under pauserna fullkomligt angreps Lenin. Män och kvinnor från Moskva, Petersburg, från rörelsens allra mest fjärran centrum, och unga människor, många unga människor, omgav honom. ”Vladimir Iljitj, snälla...” ”Kamrat Lenin, vägra inte...” ”Vi vet att du är Iljitj, men...” Önskemål, frågor, förslag surrade runt honom.

Lenin uppvisade ett outtröttligt och lugnt tålamod medan han lyssnade och svarade. Han lyssnade och gav goda råd i partifrågor såväl som personliga bekymmer. Han hanterade unga människor på ett särskilt bra sätt. På ett kamratligt sätt, befriat från all pedantisk vuxenhet, från varje antydning om att ålder i sig själv var en ojämförlig dygd, rörde sig Lenin som en jämlike bland jämlikar till vilka han var bundna med varje del av sitt hjärta. Det fanns inte minsta spår av ”överman” hos honom. Hans auktoritet i partiet var auktoriteten hos en perfekt far, vars överlägsenhet man underkastar sig medveten om att han förstår och vill bli förstådd. I denna atmosfär som omgav Lenin mindes jag, inte utan bitterhet, den tyska socialdemokratins ”partifaders” kyliga, besvärade förnämhet. Och speciellt det enkla kryperiet med vilket socialdemokraten Ebert i egenskap av den borgerliga republikens president träget studerade hur överklassen ”hostade och spottade”, ett kryperiet som hade förlorat all stolthet över proletariats historiska betydelse och all mänsklig värdighet. Onekligen var dessa herrar aldrig så ”galna och djärva att de ville genomföra en revolution” som Lenin. Och under deras uppsikt kan kapitalisterna i det som en gång var ”det romerska imperiets plantskola” för närvarande till och med sova lugnare än på Heinrich Heines tid under de trettio tre monarkerna. Fram tills dess revolutionen till slut kommer att uppstå ur den historiska utvecklingens och nödvändighetens störtflod, och samhället även här kommer att dundra av ropen: ”*Quos ego!*”*

Lenin om kulturen

Mitt första besök hos Lenins familj förstärkte det intryck jag hade fått på partikonferensen, och som hade fördjupats under de många samtalen med honom sedan dess. Det är sant att Lenin bodde i Kreml, den tidigare tsaristiska fästningen, och att man var tvungen att passera vakter innan man

* ”Quos ego” yttrades av havsguden Neptunus i Vergilius’ *Aeneiden* för att lugna det stormiga havet – öa.

nådde honom – en föreskrift som berodde på de kontrarevolutionära attentat mot revolutionens ledare som fortfarande gjordes vid den tiden.

När det behövdes tog Lenin också emot gäster i den statliga lägenheten. Men hans privata bostad var ytterst enkel och anspråkslös. Jag har varit i mer än ett arbetarhem som har varit mer rikt möblerat än den ”allsmäktiga moskovitiska diktatorns” hem. Lenins hustru och syster åt kvällsmat när jag kom, och jag ombads genast och hjärtligt att dela den med dem. Det var en enkel måltid, som de hårda tiderna krävde: te, mörkt bröd, smör, ost. Senare försökte systemen hitta något ”sött” till ”hedersgästen” och hittade en liten skål med konserverad frukt. Det var välbekant att bönderna försåg ”sin Iljitj” med gåvor bestående av ljust mjöl, bacon, ägg, frukt, etc. Men det var också väl känt att ingenting blev kvar i Lenins hushåll. Allt hittade vägen till sjukhusen och barnhemmen. Lenins familj följde strikt principen att inte bo bättre än de andra, det vill säga arbetarmassorna.

Jag hade inte träffat kamrat Krupskaja, Lenins hustru, sedan den internationella kvinnokonferensen i Bern i mars 1915. Hennes älskvärda ansikte med sina varma, vänliga ögon, bar outplånliga tecken på den elakartade sjukdom som åt upp henne. Men bortsett från det hade även hon förblivit densamma, ett förkroppsligande av uppriktighet och blygsamhet, av en nästan puritansk enkelhet. Med håret mjukt bakåtkammat och knutet i en okonstnärlig knut på ryggen, i sin illasittande klänning, skulle man kunna tagit henne för en förvirrad hemmafru vars enda bekymmer var att spara tid, få tid. ”Det ryska imperiets första dam” – enligt borgerligt tänkande och språkbruk – är utan tvekan den första att villigt glömma bort sig själv, att offra sig för de arbetande och förtrycktas sak. Hon bands ihop med Lenin av en mycket nära gemenskap i tanke och arbete. Det gick inte att tala om honom utan att tänka på henne. Hon var ”Lenins höggra hand”, hans första och bästa sekreterare, hans mest övertygade kamrat vad gäller tänkande, den mest erfarna företrädaren och ombudet för hans uppfattningar, lika outröttlig i att med hjälp av styrka och klokhets skaffa vänner och anhängare till läromästarens geni, som att sprida propaganda inom arbetarklassen. Frånsett att hon hade sitt eget verksamhetsområde som hon ägnade sig åt med hela sin själ: ett utbildnings- och undervisningssystem för folket.

Det vore löjligt och förolämpande att tänka sig att kamrat Krupskaja befann sig i Kreml som ”ombud för Lenin”. Hon arbetade och oroade sig med honom och för honom som hon hade gjort hela sitt liv, till och med när landsförvisning och de allra hårdaste förföljelser skilde dem åt. Hennes djupt moderliga karaktär gjorde Lenins bostad till ett ”hem” i ordets bästa bemärkelse, och i detta fick hon ett kärleksfullt stöd från hans syster. Inte ett hem i de tyska brackornas mening, utan i den spirituella atmosfär som fyllde det och vilken var resultatet av de relationer som förenade de levande och drivande människor som fanns där. Det var uppenbart att dessa relationer helt och hållet präglades av uppriktighet, sanning, förståelse och upphöjdhet. Trots att jag vid den tidpunkten inte var särskilt väl bekant med kamrat Krupskaja personligen kände jag mig genast hemma i hennes ”kungadöme” och i hennes vänliga vård. När Lenin kom hem, och lite senare en stor katt visade sig och välkomnades glatt av familjen och hoppade upp på ”terroristledarens” axel för att till sist gör sig hemmastadd i hans knä, kunde jag i sanning ha gråtit av hemlängtan eller efter Rosa Luxemburg och hennes katt ”Mimi”, en historisk personlighet bland hennes vänner.

Lenin märkte att vi tre kvinnor diskuterade konst och frågor om utbildning och undervisning. Jag uttryckte min entusiastiska beundran för bolsjevikernas gigantiska kulturella arbete, för den energi och aktivitet som uppvisades av de kreativa krafter som öppnade nya kanaler för konsten och utbildningen. Men jag dolde inte mitt intryck av att en hel del osäkerhet, oklarheter, tvekan och experimenterande gjorde sig gällande, och att det tillsammans med den passionerade längtan efter ett nytt innehåll, nya former, nya sätt i det kulturella livet fanns många konstgjorda kulturella seder efter modell från väst. Lenin gav sig genast med stor livlighet in i diskussionen.

– Att de krafter som kommer att skapa en ny konst och kultur i Sovjetryssland har vaknat och är aktiva är något bra, mycket bra, sa han. Att denna utveckling sker i stormig takt är förståeligt och nyttigt. Vi måste och ska ta igen det som har försumrats under århundraden. Den kaotiska jäsningen, det febrila sökandet efter nya lösningar och nya slagord, ”Hosianna” för vissa konstnärerna och andliga tendenser idag, och ”korsfäst dem” imorgon! – allt det är oundvikligt.

Revolutionen befriar alla de krafter som har hållits tillbaka och tvingar upp dem från djupet till ytan. Låt oss ta ett exempel. Tänk på det tryck som utvecklingen av vårt måleri, bildhuggarkonst och arkitektur utsattes för av det tsaristiska hovets seder och stämningar, liksom från aristokraternas och borgarklassens smak och böjelser. I ett samhälle som grundar sig på privategendom skapar konstnärerna varor för marknaden, de behöver köpare. Vår revolution har befriat konstnärerna från trycket av detta högst enformiga tillstånd. Den har gjort sovjetstaten till deras beskyddare och mecenat. Varje konstnär, och alla som så önskar, kan göra anspråk på rätten att skapa fritt utifrån sitt ideal, vare sig det visar sig vara bra eller dåligt. Och därför har vi jäsning, experiment, kaos.

Men vi är naturligtvis kommunister. Vi kan inte sätta händerna i fickorna och låta kaos råda som det vill. Vi måste försöka vägleda utvecklingen medvetet, forma och bestämma dess resultat. På det området saknar vi fortfarande en hel del. På mig förefaller det som om också vi har vår doktor Karlstadt.* Vi är alltför mycket ”ikonoklaster”: vi måste behålla det som är vackert, ta det som ett exempel, hålla fast vid det även om det är ”gammalt”. Varför vända sig från verklig skönhet och för all framtid förkasta det som utgångspunkt för vidare utveckling bara för att det är ”gammalt”? Varför dyrka det nya som den gud som ska åtlidas, bara för att det är ”det nya”? Det är nonsens, rent nonsens. Det finns en hel del vanligt konsthyckleri i det också, och respekt för konststilarna i väst. Givetvis omedvetet! Vi är goda revolutionärer men vi känner oss tvingade att stå på ”höjdpunkten av dagens kultur”. Jag har modet att visa mig vara en ”barbar”: jag kan inte värdesätta expressionismens, futurismens, kubismens och andra ismers verk som det högsta uttrycket för konstnärlig genialitet. Jag förstår dem inte. De ger mig ingen glädje.

Jag kunde inte annat än medge att också jag saknade förmåga att inse att en entusiastisk själ skulle anse att en näsas konstnärliga form borde vara en triangel, och att det revolutionära trycket från fakta skulle förändra människokroppen till en formlös säck på två styltor och med två femuddiga gafflar. Lenin skrattade hjärtligt.

– Ja, kära Clara, vi två är gamla. Vi måste nöja oss med att vara unga ett tag till i revolutionen. Vi förstår inte den nya konsten längre, vi linkar bara bakom den.

Men, fortsatte Lenin, vår åsikt om konst är oviktig. Inte heller är det viktigt vad konsten ger till några få hundra eller till och med tusen i en så stor befolkning som vår. Konsten tillhör folket. Den måste ha sina djupaste rötter bland de breda arbetarmassorna. Den måste förstås och älskas av dem. Den måste vara rotad i och växa med deras känslor, tankar och önskningar. Den måste väcka och utveckla konstnären i dem. Ska vi ge tårta och socker till en minoritet när arbetar- och bondemassorna fortfarande saknar mörkt bröd? Jag menar inte, som du kanske tror, detta bara i bokstavig mening utan också bildligt. Vi måste alltid ha arbetarna och bönderna framför våra ögon. Vi måste lära oss att tycka och ordna för dem. Även på konstens och kulturens område.

För att konsten ska kunna komma till folket och folket till konsten måste vi först av allt höja den allmänna kulturella och utbildningsnivån. Och hur står det till med vårt land i detta avseende? Du är förbluffad över det enorma kulturella arbete som vi har genomfört sedan maktövertagandet. Utan att skryta kan vi säga att vi har gjort mycket i detta avseende, väldigt mycket. Vi har

* Syftar på teologen **Andreas Karlstadt**, som under reformationen tillsammans med bland annat Calvin uppmuntrade till ”ikonoklasm” (bildstörtande), det vill säga att riva ner alla bilder, ikoner, och statyer i kyrkorna – öa.

inte bara huggit av huvuden, som mensjevnikerna och deras Kautsky i alla länder anklagar oss för att göra, vi har också upplyst huvuden. Många huvuden. Men ”många” bara i jämförelse med det förflutna och de härskande klassernas och klickarnas försyndelser på den tiden. Vi står inför arbetarnas och böndernas enorma behov av utbildning och kultur, behov som vi har väckt och stimulerat.

Inte bara i Petrograd och Moskva, inte bara i industricentrum, utan också utanför dem, i byarna. Och vare sig vi vill det eller ej är vi ett fattigt land, ett tiggjarland, majoriteten av det gamla folket är fortfarande kulturella offer, de arvlösa. Vi för givetvis en energisk kampanj mot analfabetismen.

Vi inrättar bibliotek och ”läsestugor” i de små städerna och byarna. Vi organiserar alla möjliga sorters fortbildningskurser. Vi arrangerar bra teaterproduktioner och konserter, vi skickar runt ”utbildningsbilder” och ”reseutställningar” över hela landet. Men jag upprepar, vad är allt det mot de många miljoner som saknar de mest grundläggande kunskaper, den allra mest primitiva kultur! Medan idag tiotusen – och imorgon kanske ytterligare tiotusen – i Moskva hänförs av lysande teaterframträdanden begär miljontals att få lära sig konsten att stava, att skriva sina namn, att räkna, ropar efter kultur, är ivriga att lära sig, ty de börjar inse att universum styrs av naturlagar och inte av den ”himmelska fadern” och hans häxor och trollkarlar.

”Klaga inte så bittert på analfabetismen, kamrat Lenin”, insköt jag. ”I viss mån hjälpte den egentligen revolutionen framåt. Den förhindrade arbetarnas och böndernas sinnen att hejdas och fördärvas av borgerliga tankar och uppfattningar. Er propaganda och agitation föll på jungfrulig mark. Det är enklare att så och skörda när man inte först måste riva upp en hel skog.”

– Ja, det är sant, svarade Lenin. Men bara inom vissa gränser, eller rättare sagt under en viss period av vår kamp. Analfabetismen var förenlig med kampen för att erövra makten, med behovet att krossa den gamla statsapparaten. Men krossar vi bara för krossandets egen skull? Vi river ner för att bygga bättre. Analfabetismen är inte förenlig med uppgiften att bygga upp. Som Marx sa måste arbetarna, och skulle jag vilja tillägga, bönderna, befria sig själva. Vårt sovjetiska samhälle gör det möjligt. Tack vare det lär sig nu tusentals inom den arbetande befolkningen att lära sig arbeta konstruktivt i de mest varierande sovjeter och sovjetorgan. Det är män och kvinnor ”i sina bästa år” som de brukade säga i dina kretsar. Det betyder att huvuddelen av dem växte upp under den gamla regimen, det vill säga utan utbildning eller kultur. Och nu strävar de efter det lidelsefullt. Vi gör vårt yttersta för att dra in nya män och kvinnor i sovjetarbetet och på så sätt lära dem praktik och teori. Det går inte att dölja behovet av administrativa och konstruktiva krafter. Vi är tvungna att anställa den gamla sortens byråkrater, och vi får en framtida byråkrati. Jag hatar det av hela mitt hjärta. Inte den enskilde byråkraten, han kan vara en duktig rackare. Men jag hatar systemet. Det förlamar och fördärvar både uppifrån och underifrån. Och det viktigaste vapnet för att övervinna och utrota byråkratin är största möjliga utbildning och undervisning av folket.

Och hur ser framtidsutsikterna ut? Vi har upprättat utmärkta institutioner och vidtagit verkligt bra åtgärder för att göra det möjligt för proletära och bondeungdomar att lära sig, studera, skaffa sig kultur. Men här uppstår återigen den kvalfyllda frågan: vad är det bland så många? Ännu värre! Vi har alldeles för få daghem, barnhem och grundskolor, miljontals barn växer upp utan undervisning, utan utbildning. De växer upp i samma okunnighet och brist på kultur som sina fäder och farfäder. Så mycket begåvning som kommer att gå förlorad, så många önskningar krossas! Det är ett grymt brott mot den uppväxande generationens lycka och en stöld av sovjetstatens rikedomar som ska utvecklas till ett kommunistiskt samhälle. Det är en allvarlig fara för framtiden.

Det fanns ett missnöjt mummel av undertryckt ilska i Lenins vanligtvis lugna röst. Så djupt denna fråga måste påverka honom, måste förfölja honom, tänkte jag, för att han skulle hålla detta tal för oss tre. Någon – jag minns inte vem – gjorde några anmärkningar och hänvisade till ”förmildrande omständigheter” för många av de kännetecken som fanns inom konsten och det kulturella livet, och förklarade dem med dåtidens läge. Lenin svarade:

– Jag vet! Många människor är ärligt övertygade om att de aktuella svårigheterna och farorna kan övervinnas med ”bröd och skådespel”. Bröd – förvisso! Skådespel – gärna för mig! Men vi får inte glömma att skådespel inte är någon stor, verklig konst utan en mer eller mindre vacker underhållning. Låt oss inte glömma att våra arbetare och bönder inte är en romersk pöbel. De försörjs inte av staten utan upprätthåller staten med sitt arbete. De ”gjorde” revolutionen och försvarade sitt verk med exempellösa uppoffringar, med strömmar av blod. Våra arbetare och bönder förtjänar mer än skådespel. De har rätt till verklig, stor konst. Så innan något annat [krävs] utbredd utbildning och undervisning av folket. Under förutsättning att brödet har säkerställt är det den kulturella grogrund på vilket en verkligt ny, stor konst kommer att växa upp, en kommunistisk konst som bestämmer sina former i linje med sitt innehåll. Våra ”intellektuella” står inför enorma och ytterst aktningvärda uppgifter. Att förstå och fullfölja dessa uppgifter vore en hyllning till den proletära revolutionen, för att den öppnade dörren som leder till frihet även för dem, bort från det eländiga tillståndet hos deras gamla levnadsförhållanden, som beskrevs så utomordentligt väl i ”Kommunistiska manifestet”.

Den kvällen – det hade blivit sent – talade vi om många saker. Men allt har förbleknat från mitt minne utom Lenins anmärkningar om konst, kultur och utbildning och undervisning av folket. När jag promenerade hem i den kyliga natten tänkte jag på hur uppriktigt, hur varmt han älskade det arbetande folket. Och det finns människor som tror att denne man var en kylig intellektuell maskin, en stelbent fanatiker som bara såg människor som ”historiska kategorier” och räknade och lekte med dem känslolöst, som om de vore käglor.

Det polska kriget

Ett annat samtal med Lenin är outplånligt inpräglad i mitt minne. Precis som så många andra som kom till Moskva från väst vid denna tid tvingades jag betala för mina förändrade levnadsvanor och måste ligga till sängs. Lenin besökte mig. Oroligt, som den bästa mor, frågade han om jag fick bra omvårdnad och mat, bra medicinsk vård, etc, och om jag ville ha någonting. Bakom honom såg jag kamrat Krupskajas vänliga ansikte. Lenin trodde inte på mig när jag sa att allt gick bra. Han var speciellt upprörd över att jag bodde på fjärde våningen i ett sovjetiskt hus som visserligen i teorin hade en hiss, som dock inte fungerade i praktiken. ”Precis som kautskyanernas vilja och förmåga till revolution”, anmärkte han ironiskt. Inom kort övergick samtalet till politiska frågor.

Den frost som följde på Röda arméns reträtt från Polen hade kvävt tillväxten av den revolutionära blomman som sköt upp i våra tankar när de sovjetiska trupperna med hjälp av en djärv och snabb framryckning hade nått Warszawa. Jag beskrev för Lenin hur det hade påverkat den tyska arbetarklassens revolutionära förtrupp och Scheidemann och Dittmann, borgarklassen och småbourgeoisien, när ”kamraterna” med Sovjetstjärnan på sina mössor och i eländiga, gamla och trasiga uniformer eller civila kläder, i bastskor eller slitna stövlar, sporrade sina små livliga hästar ända fram till den tyska gränsen. ”Kommer de att kunna vidmakthålla ockupationen av Polen och gå över gränsen eller inte, och vad kommer att hända sedan?” Det var den fråga som på den tiden plågade allas tankar i Tyskland, och svaret på den diskuterades häftigt och oupphörligt av krogtaktikerna. Det var uppenbart att det inom alla klasser, inom alla samhällsskikt, fanns ett mycket starkare chauvinistiskt hat mot det vitgardistiska, imperialistiska Polen än mot ”arvsfienden” Frankrike. Men

skräcken för utsikten av en revolution var ännu starkare än det chauvinistiska hatet mot Polen och mer tvingande än vördnaden för Versaillesfördragets okränkbarhet. Inför denna fara försvann den översvallande patriotismen och saktmodiga pacifismen ur sikte. Borgarklassen och småbourgeoisien iakttog tillsammans med sina reformistiska medlöpare från arbetarklassen den senare händelseutvecklingen i Polen halvt beåtna, halvt skräckslagna.

Lenin lyssnade uppmärksamt på vad jag hade att säga i frågan och på mina anmärkningar om kommunistpartiets och det reformistiska partiets och de enskilda fackföreningsledningarnas ståndpunkter. Han satt tyst under några minuter försjunken i tankar.

– Ja, sa han till sist, så gick det i Polen och kanske det måste ske. Du känner givetvis till alla de bidragande faktorerna, att vår oförväget tappra och djärva förtrupp inte hade några reserver av trupper eller ammunition, och att den inte ens hade tillräckligt med hårt bröd att äta. Den måste rekvirera bröd och andra förnödenheter från de polska bönderna och medelklassen. Och polackerna såg Röda armén som fiender, inte som bröder och befriare. De kände, tänkte och handlade inte som revolutionärer utan som nationalister och imperialister. Den revolution som vi räknade med i Polen bröt aldrig ut. Arbetarna och bönderna fördes bakom ljuset av Pilsudskis och Daszynskijs¹ anhängare och försvarade sina klassfiender, lät våra tappra röda soldater svälta, lade sig i bakhåll för dem och piskade dem till döds.

Vår Budjennij är världens mest lysande kavallerianförare. En ung bonde – visste du det? Precis som soldaterna i den franska revolutionära armén bär han marskalkstaven i sin ryggsäck, bara att det i hans fall är sadelfickan. Han kan inte särskilt mycket om militärvetenskap men har en utmärkt strategisk instinkt. Han är modig på gränsen till dumdrigt, nästan galet oförsiktig. Han delar sitt manskaps värsta umbäranden och största faror, och de skulle låta sig skäras i strimlor för hans skull. Han är själv lika bra som flera skvadroner. Men hur framstående Budjennij och de andra revolutionära ledarna var så kunde det inte uppväga våra militära och tekniska brister, och ännu mindre våra politiska felbedömningar – hoppet om en revolution i Polen. Radek förutsåg hur det skulle gå. Han varnade oss. Jag var mycket förbittrad på honom och anklagade honom för "defaitism". Men i huvudsak hade han rätt. Han känner till förhållandena utanför Ryssland och i synnerhet i Centraleuropa bättre än vi, och han är begåvad. Vi har mycket stor nytta av honom. Vi försonades nyligen under ett långt politiskt telefonsamtal mitt i natten, eller snarare på morgonsidan.

Du vet att fredsöverenskommelsen med Polen till en början stötte på hårt motstånd i partiet, precis som freden i Brest-Litovsk. Jag angreps hårt på grund av att jag var för att acceptera fredsvillkoren, som verkligen var förmånliga för polackerna och hårda för oss. Nästan alla våra experter hävdar att vi med tanke på situationen i Polen, och speciellt deras urusla ekonomiska läge, kunde ha fått mycket mer gynnsamma villkor om vi hade hållit ut lite längre. Man uteslöt inte ens möjligheten av fullständig seger för oss. Om kriget hade fortsatt skulle de inhemska fientligheterna och konflikterna i östra Galicien och andra delar av landet avsevärt ha försvagat det officiella, imperialistiska Polens styrkor. Trots understöd och lån från Frankrike skulle de ökande bördorna från kriget och de ekonomiska svårigheterna till sist ha samlat arbetarna och bönderna. Man åberopade andra omständigheter för att visa att vi hade haft en bättre chans om vi hade fortsatt kriget.

Själv tror jag – fortsatte Lenin sitt resonemang efter en kort paus – att vår ställning inte tvingade oss att sluta fred till varje pris. Vi kunde ha hållit ut över vintern. Men ur politisk synvinkel ansåg jag det vara klokare att komma överens med fienden, och det föreföll mig bättre att föredra ett tillfälligt offer i form av en hård fred framför att fortsätta kriget. Polackernas och deras vänners – alla imperialister – pacifistiska paroller är naturligtvis knep, ingenting annat än knep. De

1 Ledare för de polska socialdemokraterna – engelska redaktörens anmärkning.

räknar med Wrangel. Men vi ska utnyttja freden med Polen för att kasta alla våra styrkor mot Wrangel och besegra honom så grundligt att han kommer att lämna oss ifred för gott. I det nuvarande läget kan Sovjetryssland bara segra om det genom sin inställning visar att det bara är för krig för att försvara sig, för att skydda revolutionen: att det är världens enda stora land som är för fred, att det inte har någon som helst avsikt att erövra mark, undertrycka nationer eller påbörja några imperialistiska äventyr. Men framförallt: skulle vi annat än om vi blev absolut och bokstavligen tvingade till det verkligen ha utsatt det ryska folket för fasorna och lidandet av ytterligare ett vinterkrig? Våra hjältemodiga röda soldater vid fronten, våra arbetare och bönder som har lidit och uthärdat så mycket! Ännu ett vinterkrig efter åren av imperialistiskt krig och inbördeskrig, då miljoner skulle frysa och dö i förtvivlad tystnad. Det är redan ont om mat och kläder. Arbetarna klagat, bönderna muttrar att vi bara tar ifrån dem och inte ger dem något... Nej, tanken på plågorna av ännu ett vinterkrig var outhärdlig. Vi var tvungna att sluta fred.

Medan Lenin talade sjönk hans ansikte ihop inför mina ögon. Stora och små oräkneliga fåror mejslades djupt in i det. Och varenda ansiktsfåra ristades in av ett allvarligt problem eller en plågsam smärta. Det fanns en känsla av outtalat eller obeskrivligt lidande i hans ansikte. Jag blev rörd, skakad. I mina tankar såg jag den medeltida mästaren Grünwalds bild av den korsfäste Jesus. Jag tror att tavlan kallas "Sorgernas människa". Grünwalds korsfästning har inte den minsta likhet med Guido Renos berömda, vackra, förlåtande martyr, "själens brudgum" till så många avgudande gamla ungmör och olyckligt gifta kvinnor. Grünwalds Kristus är martyren, en torterad man som avrättas på ett så grymt sätt, som "bär världens synder". Och som sådan en "sorgernas människa". På mig föreföll Lenin vara tyngd, nedbruten, betryckt av det ryska arbetande folkets hela smärta och lidande. Strax därefter gick han. Bland annat sa han till mig att tiotusen välknäppta läderrockar hade beställts till de röda soldater som skulle angripa Perekop från havet. Redan innan dessa rockar var klara kunde vi glädja oss över rapporterna att Sovjetrysslands dödströtta väktare hade erövrat näset under kamrat Pjatakovs lysande och djärva ledning. Det var en enastående prestation från ledarnas och de leddas sida. Inte heller på sydfrenten blev det något vinterkrig.

Den "tyska frågan"

I samband med vår Internationals tredje världskongress och den Andra internationella kommunistiska kvinnokonferensen fick jag tillfälle att göra en andra och längre vistelse i Moskva. Det var hett. Inte så mycket på grund av att kongresserna ägde rum under andra halvan av juni och första halvan av juli, då solen gassar på stadens gyllene och vackert målade kupoler, som på grund av atmosfären i Kommunistiska internationalens partier. Och speciellt i det tyska kommunistpartiet var luften laddad. Stormar, dunder och blixtrar uppstod dagligen på mötena. Pessimisterna bland oss, som bara är entusiastiska när de tycker att de kan känna lukten av sattyg, förutspådde att partiet skulle falla sönder, ta slut. De kommunister som var organiserade i Tredje internationalen skulle förvisso ha varit dåliga internationalister om inte de lidelsefulla motsättningarna om det tyska partiets teori och praktik också skulle ha hetsat upp kamraternas sinnen i andra länder. Vid den tiden var den "tyska frågan" i själva verket en fråga för Kommunistiska internationalen själv.

"Marsaktionen"² och den så kallade "offensivteorin" som låg bakom och inte kunde skiljas från den, även om den formulerades klart och skarpt först senare för att rättfärdiga "marsaktionen", tvingade hela Kommunistiska internationalen att analysera den ekonomiska och politiska situationen i världen. Den måste slå fast en stabil grund för sitt program och sin taktik, det vill säga för sina omedelbara uppgifter, för en revolutionär mobilisering och aktivering av arbetarmassorna.

Jag tillhörde "marsaktionens" hårdaste kritiker i så måtto som den inte var arbetarnas kamp, utan en

2 De tyska arbetarnas uppror efter Kappkuppen i mars 1920 – engelska redaktörens anmärkning.

felaktig uppfattad, dåligt förberedd, dåligt organiserad och dåligt genomförd partiaktion. Jag bekämpade energiskt offensivteorin, som utarbetats med suckar och stön. Och dessutom hade jag en personlig räkning att göra upp. De tyska partiledarnas vacklande inställning till den italienska socialdemokratins kongress i Livorno och till exekutivens taktik hade fått mig att avgå från centrum i protest. Jag oroade mig mycket för att detta ”disciplinbrott” skulle mötas med starkt motstånd från de som stod mig politiskt och personligt närmast, mina ryska vänner.

Både i exekutiven och i det ryska partiet, liksom inom många av den Kommunistiska internationals sektioner, hade ”Marsaktionen” inte så få fanatiska försvarare som hyllade den som en revolutionär masskamp av hundratusentals aktivt beslutsamma arbetare. ”Offensivteorin” hälsades som revolutionens nya evangelium. Jag visste att stora strider väntade mig och jag var fast besluten att genomföra dem utifrån kommunistiska politiska principer, oavsett om det skulle leda till seger eller nederlag.

Vad hade Lenin för uppfattning i alla dessa frågor? Han som mer än någon annan kunde sätta marxistiska revolutionära principer i verket, och visste hur man skulle uppfatta människor och händelser i deras historiska sammanhang och bedöma styrkeförhållanden? Anslöt han sig till ”vänstern” eller ”högern”? Alla som inte ovillkorligen välkomnade ”marsaktionen” och ”offensivteorin” stämplades som ”höger” och ”opportunist”. Med orolig otålighet väntade jag på ett entydigt svar på denna fråga. Det skulle bli avgörande för Kommunistiska internationals mål, handlingskraft, själva existens. I och med att jag hade lämnat det tyska partiets centralkommitté hade mina kontaktbanor till vännerna i Ryssland kapats, och jag hade alltså bara hört rykten och gissningar om Lenins syn på ”marsaktionen” och ”offensivteorin”, vissa tveksamma, vissa bestämda. Jag fick ett klart svar vid ett långt samtal med honom några dagar efter min ankomst.

Först av allt ville Lenin ha en rapport om situationen i Tyskland i allmänhet och i partiet. Jag försökte ge honom den med största möjliga klarhet och objektivitet, och återopade fakta och siffror. Då och då sköt Lenin in frågor för att belysa vissa saker och gjorde korta anteckningar. Jag dolde inte min åsikt om de faror som hotade det tyska partiet och Kommunistiska internationals om världskongressen skulle anta grundvalen till ”offensivteorin”. Lenin log sitt vänliga och självsäkra leende.

– När anslöt du dig till pessimisterna, frågade han. Oroa dig inte, offensivteorin kommer inte att slå rot på kongressen. Vi finns fortfarande här. Tror du att vi skulle kunna ha ”gjort” en revolution utan att lära något från den? Och vi vill att även ni ska lära av den. Är det för resten en teori? Nej inte alls, det är en illusion, romantik, ren romantik. Det är därför den har utarbetats i ”poeternas och tänkarnas land” med hjälp av den käre Bela,³ som också tillhör en poetiskt begåvad nation och känner sig förpliktad att alltid vara mer vänster än vänstern. Vi får inte skriva dikter och drömma. Om vi vill ta upp kampen mot borgarklassen och segra måste vi betrakta den ekonomiska och politiska situationen i världen på ett nykter sätt, helt och hållet nyktert. Och vi kommer att segra, vi måste segra. Kongressens beslut om Kommunistiska internationals taktik och alla de tvistefrågor som hänger samman med den måste stå i överensstämmelse med och beaktas i förbindelse med våra teser om den internationella ekonomiska situationen. De måste utgöra en enhet. För tillfället ägnar vi fortfarande mer uppmärksamhet åt Marx än åt Thalheimer och Bela, även om Thalheimer är en god och välunderrättad teoretiker och Bela en utmärkt och sann revolutionär. Man kan lära sig mer av den ryska revolutionen än från den tyska ”marsaktionen”. Som jag har sagt är jag inte orolig för den inställning som kongressen kommer att inta.

Jag avbröt Lenin: ”Kongressen måste fortfarande ge sitt omdöme om 'marsaktionen' som är frukten av, ett förverkligande av, 'offensivteorin', dess historiska exempel. Går det att skilja på teori och

3 Den ungerske kommunistledaren Bela Kun – engelska redaktörens anmärkning.

praktik? Och ändå känner jag till många kamrater som avvisar offensivteorin men försvarar 'marsaktionen' passionerat. På mig verkar det ologiskt. Givetvis ska vi alla vända oss med verklig medkänsla till arbetarna, som kämpade eftersom de provocerades av Hörsings⁴ barbariska gäng och ville försvara sina rättigheter. Vi ska alla förklara oss bestämt för dem, oavsett om de var hundratusentals som de fantasifulla vill få oss att tro, eller bara några få tusen. Men vårt centrums inställning till principerna och taktiken under händelsen var och är en helt annan fråga. Det var och är ett 'kupp-politiskt' felsteg och ingen teoretisk, historisk eller politisk tvål kan tvätta bort detta faktum."

– Givetvis kommer de stridbara arbetarnas försvarsaktioner och partiets, eller snarare dess lednings, mindre välbetänkta angrepp att kritiseras på olika sätt, sa Lenin snabbt och bestämt. Ni som var motståndare till "marsaktionen" ska själva klandras för att inte ha gjort det. Ni såg bara centrums förvrängda politik och dess negativa effekter, och inte de stridbara arbetarna i centrala Tyskland. Dessutom drog Paul Levis fullständigt negativa kritik, som saknade "känslan av samhörighet" med partiet och förbittrade kamraterna mer med sin ton än sitt innehåll, uppmärksamheten från frågans viktigaste sidor. Vad gäller kongressens troliga inställning till "marsaktionen" måste ni inse att det är viktigt att ha en grundval för kompromisser. Se inte så förvånad och förebrående ut, du och dina vänner måste gå med på en kompromiss. Ni måste nöja er med huvuddelen av resultaten vid kongressen. Era politiska principer kommer att segra, och på ett lysande sätt. Och det kommer att förhindra en upprepning av "marsaktionen". Kongressens beslut måste genomföras strikt. Exekutivkommittén kommer att se till det. Jag har inga tvivel om det.

Kongressen kommer att fullständigt ödelägga den berömda "offensivteorin" och kommer att anta en taktik som går i linje med dina idéer. Men av just det skälet måste den också ge en smula tröst till anhängarna till den teorin. Om vår kritik av "marsaktionen" betonar det faktum att arbetarna kämpade efter provokationer från borgarklassens lakejer, och om vi allmänt sett visar lite faderlig "historisk" mildhet, så kommer det att vara möjligt. Du kommer att fördöma det som nedtystning och så vidare, Clara. Men det kommer inte att vara till någon hjälp för dig. Om kongressen så snabbt som möjligt kommer överens om den taktik som den ska besluta om, och om denna taktik utan något större gnissel blir vägledande princip för de kommunistiska partiernas verksamhet, så kommer våra kära vänsterister att återvända hem inte alltför förödmjukade och förbittrade. Och först och främst måste vi faktiskt också tänka på känslorna hos de verkligt revolutionära arbetarna, både i och utanför partiet. En gång skrev du att vi ryssar borde lära oss att förstå psykologin i väst lite grann och inte kasta alla våra hårda och barska metoder på folk med en gång. Jag tog notis om det, log Lenin belåtet.

Nå, vi ska inte vara så hårda med vänsteristerna, vi ska istället stryka lite balsam på deras sår. Så kommer de snart att arbeta glatt och energiskt med er för att genomföra politiken från internationals tredje kongress. Ty den innebär att samla stora delar av arbetarna till er politik och mobilisera dem under kommunistisk ledning och få ut dem i kamp mot borgarklassen och för att gripa makten.

Grundvalen för den taktik som ska följas slogs klart fast i den resolution du lade fram inför centralkommittén. Resolutionen var inte det minsta negativ, som Paul Levis broschyr, kritiken i den var helt igenom positiv. Hur kunde den avslås och efter vilken sorts diskussion och på vilka grunder? Vilken opolitisk inställning! Istället för att utnyttja skillnaden mellan positivt och negativt för att avgränsa dig från Levi tvingades du till hans sida

Jag avbröt honom: "Kanske du tror, kära kamrat Lenin, att du måste ge även mig några smulor av tröst eftersom jag måste svälja kompromissen. Jag klarar mig utan tröst och balsam."

4 Ledare för reaktionen i Tyskland – engelska redaktörens anmärkning.

– Nej, sa Lenin avvärijande, jag menade inte så. Och för att bevisa det ska jag ge dig en välförtjänt tillrättavisning. Säg mig, hur kunde du göra en så ödesdiger dumhet, ja verkligen ödesdiger dumhet, som att lämna centralkommittén? Hur tänkte du? Jag blev arg på det, fruktansvärt arg. Att handla så vettlöst utan hänsyn till vad en sådan åtgärd leder till och utan att meddela oss något om frågan och utan att fråga om vår uppfattning. Varför skrev du inte till Zinovjev? Varför inte till mig? Du kunde åtminstone ha skickat ett telegram.

Jag gav Lenin de orsaker som hade avgjort mitt beslut, som tagits plötsligt under situationen som rådde vid den tiden. Han tyckte inte de var giltiga. ”Vad?”, ropade han häftigt, ”du fick inte ditt mandat av kamraterna i centrum utan från partiet i sin helhet! Du borde inte ha kastat bort det förtroende som du fått.” Eftersom jag fortfarande inte var ångerfull fortsatte han att hårt kritisera att jag hade lämnat centrum och tillade omedelbart: ”Kan det anses vara en välförtjänt bestraffning att du under kvinnokonferensen igår utsattes för ett regelrätt angrepp för att förkroppsliga den värsta sortens opportunism? Under personlig ledning av den gode Reuter (Friesland), och när han gjorde det tror jag att han deltog i kommunistiskt arbete bland kvinnor för första gången. Det var bara dumt, mycket dumt. Att tro att 'offensivteorin' kunde räddas genom att angripa dig under kvinnokonferensen! Givetvis stod andra funderingar och förhoppningar på spel. Jag hoppas att du ur politisk synvinkel kan ta denna episod med en klackspark, även om den efterlämnar en dålig smak. Men lita alltid till arbetarna, till massorna, kära Clara. Tänk alltid på dem och det mål vi ska uppnå, så kommer sådana banaliteter att blekna till ett intet. Vem av oss har sluppit dem? Jag har varit tvungen att svälja min andel av dem, må du tro. Tror du att bolsjevikpartiet som du beundrar så mycket var färdigt och fulländat i ett slag? Till och med vänner har ibland gjort okloka saker. Men åter till dina synder. Du måste lova att aldrig mer vidta så illa övervägda åtgärder, annars kommer vår vänskap att upphöra.”

Efter detta mellanspel återvände vårt samtal till huvudfrågan. Lenin förklarade huvuddragen i sin syn på Kommunistiska internationals taktik, som han senare förde fram vid kongressen i ett innehållsrikt och belysande tal, och som han skarpsinnigt och i korthet hade försvarat politiskt under de föregående diskussionerna i kommissionen:

– Världsrevolutionens första våg har avtagit. Och den andra har ännu inte uppstått, förkunnade han. Det vore farligt för oss att ha några illusioner om det. Vi är inte Xerxes, som plågade havet med kedjor. Men att bestämma och ta hänsyn till fakta är inte samma sak som att vara inaktiv, att ge upp kampen. Inte alls! Lär, lär, lär! Handla, handla, handla! Att vara redo, synnerligen och fullständigt redo, för att helt och fullt, medvetet och med alla våra krafter, kunna utnyttja nästa revolutionära våg. Det är vår uppgift. Oförtröttlig partiagitation och partipropaganda som når sin höjdpunkt i partiaktioner, men aktioner som inte har några illusioner om att kunna ta massaktionernas plats. Hur arbetade vi bolsjeviker bland massorna innan vi kunde säga till oss själva: ”Vi har kommit så här långt! Därför – till massorna! Erövra massorna som en förberedelse för att erövra makten.” En sådan inställning från kongressens sida kommer säkert att tillfredsställa dina ”fiender”.

”Och Paul Levi! Men han då? Vilken ståndpunkt har du och dina vänner? Vad kommer kongressen att inta för ståndpunkt till honom?” Jag hade haft denna fråga på tungan sedan länge.

– Paul Levi, svarade Lenin. Tyvärr har han blivit ett fall i sig själv. Skälet till det ligger i huvudsak hos Paul själv. Han har isolerat sig från oss och egensinnigt rusat in i en återvändsgränd. Ni måste ha blivit medvetna om det under ert propagandaarbete bland delegationerna. Du behöver inte försöka övertyga mig. Du vet hur högt jag skattar Paul Levi och hans förmåga. Jag lärde känna honom i Schweiz och satte stora förhoppningar till honom. Under de värsta förföljelserna visade han sig vara lojal, modig, klipsk, osjälvisk. Trots att jag var medveten om en viss kyla i hans inställning till arbetarna trodde jag att han hade fasta band till proletariatet. Men han hade

en attityd i stil med ”var snäll och håll er undan”. Jag har haft mina tvivel om honom sedan hans broschyr kom ut. Jag är rädd för att det finns en stark benägenhet till isolering och självtillräcklighet hos honom, och något av litterär fåfänga. Det var nödvändigt att kritisera ”marsaktionen” skoningslöst. Men vad gjorde Paul Levi? Han slet partiet i stycken. Han kritiserade inte utan var ensidig, överdrev och var till och med elak. Han gav ingenting som partiet kunde vända sig till. Han har ingen känsla av solidaritet med partiet. Och det är detta som har gjort basmedlemmarna så arga, och gjort dem blinda och döva för den stora andel sanning som finns i Levis kritik, speciellt hans riktiga politiska principer. På så sätt uppstod en känsla – även bland kamrater utanför Tyskland – där debatten om broschyren och om Levi själv blev det enda ämnet i hans argument, istället för ”offensivteorins” och ”vänsteristernas” felaktiga teori och dåliga praktik. De har Paul Levi att tacka för att de hittills klarat sig så bra, alldeles för bra. Paul Levi är sin egen värsta fiende.

Jag var tvungen att medge det riktiga i den sista anmärkningen, men jag bestred starkt Lenins övriga anmärkningar. ”Paul Levi är inte en fåfäng och självgod bokmal”, sa jag. ”Han är inte någon ambitiös politisk karriärst. Det var hans öde och inte hans önskan att bli partiledare vid en så ung ålder. Efter mordet på Rosa, Karl och Leo⁵ var han tvungen att ta över ledningen, han har beklagat det ofta. Det är ett faktum. Även om han inte är särskilt varm i sitt umgänge med våra kamrater utan snarast en enstöring, så är jag fortfarande övertygad om att varje del av hans väsen är förenad med partiet, med arbetarna. Den olyckliga 'marsaktionen' skakade honom i hans grundvalar. Han trodde fullt och fast att själva partiets existens lättsinnigt sattes på spel, och att allt det som Karl, Rosa och Leo och så många andra gett sina liv för slösades bort. Han grät, bokstavligen grät av smärta vid tanken på att partiet var förlorat. Han trodde att det bara kunde räddas med hjälp av de allra hårdaste metoder. Han skrev sin broschyr i samma anda som den legendariska romare som villigt kastade sig i den gapande avgrunden för att rädda fosterlandet genom att offra sitt liv. Paul Levis avsikter var de allra renaste, de allra mest osjälviska.”

– Jag tänker inte diskutera med dig om det, svarade Lenin. Du är en bättre advokat för Levi än Levi själv. Men du känner säkert till att vi inom politiken inte bryr oss om avsikter, utan resultat. Har inte ni ett ordspråk som säger ”vägen till helvetet är belagd med goda avsikter”? Kongressen kommer att fördöma Paul Levi, kommer att vara hård mot honom. Det är oundvikligt. Men fördömandet sker bara på grund av disciplinbrott, inte på grund av hans grundläggande politiska principer. Hur skulle det vara möjligt just när dessa principer kommer att erkännas som riktiga? Vägen står öppen för Paul Levi att hitta tillbaka till oss, om han inte själv stänger vägen. Han har sin politiska framtid i sina egna händer. Han måste lyda kongressens beslut som en disciplinerad kommunist, och försvinna från det politiska livet ett tag. Det kommer att vara mycket bittert för honom. Det må du tro. Men jag kan inte bespara honom denna period av svåra prövningar.

Paul måste finna sig i det såsom vi ryssar fann oss i landsförvisning och fängelse under tsarismen. Han är fortfarande ung till ålder och i partiet. Hans teoretiska kunskaper har stora luckor, han befinner sig fortfarande i det grundläggande stadiet av sina studier av marxistisk ekonomi. Han kommer att återvända till oss med djupare kunskaper, bestämda principer och som en bättre, klokare partiledare. Vi får inte förlora Levi. För hans egen skull och för vår sak. Vi har inte något överflöd av talanger och måste behålla så mycket av dem som möjligt. Och om din åsikt om Paul är riktig så skulle det innebära ett obotligt sår om han helt och hållet skulle avskilja sig från arbetarnas revolutionära förtrupp. Tala till honom på ett vänligt sätt, hjälp honom att se saker och ting utifrån en övergripande ståndpunkt och inte utifrån sin personliga uppfattning om ”att ha rätt”. Jag ska hjälpa dig med det. Om Levi underkastar sig disciplinen, uppför sig bra – han kan till exempel skriva anonymt i partipressen, eller skriva några broschy-

5 Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht och Leo Jogiches – engelska redaktörens anmärkning.

rer – då kommer jag inom tre till fyra månader skriva ett öppet brev och kräva att han ska få återinträda. Han har sin eldprövning framför sig. Låt oss hoppas att han överlever den.

Jag suckade. En kall känsla kröp över mig om att jag stod inför något oundvikligt vars konsekvenser inte gick att förutse. ”Kära Lenin”, sa jag, ”gör vad du kan. Ni ryssar är beredda att kämpa. Och ni är alltid beredda att vara vänner. Jag vet från ert partis historia att förbannelser och välsignelser kommer och går bland er som flyktiga vindar på slätterna. Vi 'västerlänningar' är kallblodiga. Vi tyngs ner av det historiska berg som Marx talade om. Jag ber dig än en gång innerligt att göra allt du kan för att behålla Paul Levi bland oss.”

Lenin svarade: ”Oroa dig inte. Jag skall hålla mitt löfte till dig. Om Paul själv bara står fast.”

Lenin tog sin keps, sin enkla, slitna keps och gick sin väg med lugna, kraftfulla steg.

”Opportunisterna” i den tyska delegationen – kamraterna Malzahn, Neumann, Franken och Müller – var ytterst angelägna om att få träffa Lenin, för att diskutera sina uppfattningar om vad ”marsaktionen” hade för karaktär och konsekvenser. Kamrat Franken var från ett distrikt i Rhenområdet, de andra tre kom som fackföreningsmedlemmar. De lade stor vikt vid att ge Kommunistiska internationals erkände ledare en redogörelse för den inställning som stora delar av de entusiastiskt revolutionära arbetarna intagit, och uttrycka sin egen åsikt om ”offensivteorin” och den taktik som de ansåg nödvändig. De var naturligtvis också angelägna om att få höra Lenins uppfattningar i dessa frågor. Lenin såg det som en ”självklarhet” att gå med på kamraternas begäran. Man kom överens om dag och tidpunkt när de skulle träffas hemma hos mig. De tyska kamraterna kom ett tag innan honom eftersom vi var tvungna att komma överens om hur vi skulle delta i kongressdiskussionerna.

Lenin var alltid punktlig. Nästan på minuten steg han in i rummet, som vanligt på ett naturligt sätt, och uppmärksammades knappt av de andra kamraterna som var djupt indragna i en diskussion.

”Goddag, kamrater.” Han skakade hand med dem och slog sig ner bland dem för att genast delta i diskussionen. Jag var helt obesvärad och tog det som den naturligaste sak i världen att alla kamrater kände till Lenin. Så det föll mig inte in att presentera honom för kamraterna. Efter ungefär tio minuters allmänt samtal drog en av dem mig åt sidan och frågade tyst: ”Säg mig kamrat Clara, vem är kamraten?” ”Vad? Kände du inte igen honom?”, svarade jag. ”Det är kamrat Lenin.”

”Det menar du inte?”, utropade min vän. ”Jag trodde att han precis som en del stora män skulle låta oss vänta tills vi var möra. Den allra enklaste kamrat kunde inte vara så enkel och vänlig. Du skulle se hur vår före detta kamrat Hermann Müller går omkring allvarligt i riksdagen i sin frack sedan han blivit kansler.”

På mig verkade det som om kamraterna från ”oppositionen” och Lenin granskade varandra. Lenin var mer intresserad av att lyssna, jämföra, utröna och informera sig än att ”tala som en ledare”, även om han inte dolde sina åsikter. Han ställde hela tiden frågor och följde kamraternas anmärkningar med största intresse, och bad ofta om förklaringar och ytterligare information. Han underströk kraftigt hur viktigt det var med ett planerat, organiserat arbete bland massorna och behovet av centralisering och strikt disciplin. Efteråt sa Lenin till mig att mötet hade skänkt honom stor glädje. ”Utmärkta karlar dessa tyska arbetare av Malzahns och hans vänners sort. Jag medger att de kanske inte skulle vinna en talartävling. Jag vet inte om de skulle duga som stormtrupper. Men jag är helt säker på att det är folk som de som är det revolutionära proletariats skötsamma, välorganiserade, kämpande gräsrotter, de är grundvalarna och stöttepelarna i fabrikerna och fackföreningarna. Vi måste samla sådana element och göra dem aktiva. De utgör våra band till massorna.”

En opolitisk utveckling. När Lenin besökte mig gjorde alla i huset det till en högtidsdag – från de röda soldater som höll vakt vid dörren till de yngsta kökspigorna, för att inte tala om delegaterna

från Främre Orienten och Fjärran östern som hade slagit sig ner i den mycket rymliga villa där jag bodde, en gång en förmögen fabrikörs egendom, men sedan revolutionen ägd av Moskvas kommun. ”Vladimir Iljitj har kommit!” Nyheten flög från person till person. Alla höll utkik, samlades i den stora hallen eller vid dörren för att hälsa Lenin välkommen och nicka till honom. Deras ansikten uttryckte intensiv glädje när han gick fram till dem och hälsade på dem med sitt varma leende och växlade några ord med den ena eller andra. Å ena sidan inte ett spår av ödmjukhet och än mindre inställsamhet, och å den andra inte en anstrykning av översitteri eller koketteri. Röda soldater och arbetare, anställda och kongressdelegater från Dagestan, Persien och ”turkestanerna” som blivit så berömda på grund av Paul Levi, i kläder som såg ut ha kommit från en saga. Alla älskade de Lenin som en av sig, och han kände sig som en av dem. De kände alla den allra varmaste gemenskap.

Offensivteoretikerna hade inte rönt några framgångar under debatten om Trotskijs skarpa och lysande ”Rapport om den världsekonomiska krisen och Kommunistiska internationals nya uppgifter”,* och inte heller under kommissionens diskussioner på plenarmötet. Men de hoppades fortfarande på att få sina teorier att segra med hjälp av ändringsförslag och tillägg till ”Tesar över taktiken”.[§] Förslagen lades fram av de tyska, österrikiska och italienska delegationerna. Kamrat Terracini försvarade dem, det agiterades lidelsefullt för att de skulle antas. Vilket skulle beslutet bli? En atmosfär av yttersta spänning fyllde den höga, rymliga salen i Kreml där det flammande röda i det kommunistiska Folkets hus överglänste glansen från det en gång tsaristiska palatsets kyligt vräkiga guld. Varenda nerv var spänd av uppmärksamhet, hundratals delegater och tätt packade åskådare följde överläggningarna.

Lenin går upp för att tala. Talet är ett mästerverk i värtalighet. Inte ett spår av retorik. Bara tyngden från ett klart tänkande i arbete, argumentens obevekliga logik, en konsekvent och bestämd linje. Som obearbetade block av granit slungas meningarna ut och slås samman i en fast enhet. Lenin vill inte blända eller hänföra, han vill övertyga. Han övertygar och hänför. Inte med vackra, dundrande ord som berusar, utan med hjälp av en lysande kraft som utan självbedrägeri förstår samhällsfenomenens verklighet, och som med grym öppenhet ”förkunnar” det som är. Som piskrapp, som slag från en påk, föll Lenins ord på de ”som [gör] kampen mot 'högerelementen'... till en sport” och inte inser vad som kommer att leda till seger. ”Först när vi under kampen får arbetarklassens majoritet till vår sida, och inte bara arbetarmajoriteten, utan majoriteten av de utsugna och förtryckta, först då kommer vi verkligen att segra.” Alla känner att det avgörande slaget har utdelats. När jag entusiastiskt skakade Lenins händer kunde jag inte låta bli att säga: ”Vet du, Lenin – en talare vid ett möte på den mest avlägsna plats skulle vara tveksam att tala så enkelt, så rättframt som du. Han skulle vara rädd för att inte vara tillräckligt 'skolad'. Jag känner bara till en motsvarighet till ditt sätt att tala. Det är Tolstojs stora konst. Precis som han har du en bred, sammanhängande, fast linje, en känsla för den obevekliga sanningen. Det är vackert. Kanske det är ett speciellt slaviskt drag?”

”Jag vet inte”, svarade Lenin. ”Jag vet bara att när jag 'blev en talare' så tänkte jag alltid på arbetarna och bönderna snarare än på min publik. Närhelst en kommunist talar måste han tänka på massorna, han måste tala till dem. Men det är bra att ingen hörde din nationellt psykologiska hypotes, annars skulle de säga: 'Hallå där, den gamle mannen låter sig fångas av komplimanger'. Vi får vara försiktiga så att ingen misstänker att de två gamlingarna kokar ihop en komplott mot 'vänstern': givetvis förekommer inga intriger inom 'vänstern'” – och hjärtligt skrattande lämnade Lenin salen och gick tillbaka till sitt arbete.

Samma dag som jag skulle resa kom Lenin för att ta farväl och ge mig några ”goda lärdomar”, som jag enligt hans uppfattning ”var i starkt behov av”.

* Finns på svenska på marxistarkiv.se – öa.

§ Finns också på svenska på marxistarkiv.se – öa.

– Du är naturligtvis inte helt nöjd med resultaten från kongressen, sa han. Du gör ingen hemlighet av att du anser det ologiskt av kongressen att förespråka de principer och den taktik som Paul Levi följde och trots det utesluta honom. Det måste ske korrigeringar. Jag tänker inte bara på Levis misstag som jag talat om förut. Jag tänker speciellt på hur svårt han har gjort det för oss att genomföra taktiken att erövra massorna. Han måste inse och medge sina misstag för att kunna lära av dem. Med sin politiska begåvning kommer han därefter att snart leda partiet igen.

”Jag tror”, svarade jag, ”att det finns ett sätt för Paul att underkasta sig Kommunistiska internationals disciplin utan att på något sätt avsäga sig sina personliga åsikter. Han skulle kunna avstå från sin kandidatur till riksdagen och börja ge ut en tidskrift med ett nummer där han helt objektivt analyserar tredje världskongressens arbete ur historisk synvinkel. Det skulle givetvis inte utesluta kritik av det arbetet. Även en deklARATION att han verkligen tycker att kongressens beslut mot honom är fel och ologiskt, men att han trots det överser med det och av hänsyn till rörelsen kommer att underkasta sig det. Som politiker och människa kan Paul Levi inte förlora utan bara vinna på en så modig och disciplinerad handling. Han skulle vederlägga sina motståndares lumpna misstankar och visa att kommunismen kommer först för honom.”

– Det är ett utmärkt förslag, sa Lenin. Men kommer han att följa det? Hursomhelst hoppas jag att din varmhjärtade optimistiska bedömning av Levi kommer att visa sig vara riktig, och inte många andras pessimism. Jag lovar dig återigen att jag ska skriva ett öppet brev för att Levi ska få återinträda i partiet om han själv inte gör det omöjligt. Men till det viktigaste! På det hela taget är tredje kongressens beslut ytterst tillfredsställande. De är av långtgående historisk betydelse och betecknar verkligen en ”vändpunkt” för Kommunistiska internationals. De utgör slutet på dess första utvecklingsperiod framåt mot revolutionära masspartier. Det är därför kongressen var tvungen att göra rent hus med ”vänsterns” illusioner att världsrevolutionen kommer att fortsätta med samma stormiga fart, att vi kommer att bäras fram av en andra revolutionär våg och att det bara beror på partiet och dess aktioner för att vår sak ska segra. Det är naturligtvis lätt att ”göra” revolutionen till ”partiets egen ärofylla uppgift” utan massorna, på pappret och i kongressalen, i en atmosfär fri från objektiva förhållanden. Men det är inte en revolutionär utan en helt igenom kalkborgerlig uppfattning. ”Vänsterdumheterna” fick sitt konkreta och klaraste uttryck i den tyska ”marsaktionen” och ”offensivteorin”. Så de måste undanröjas på er bekostnad, ni blev offret. Men i själva verket var uppgörelsen internationell.

Och nu måste ni i Tyskland genomföra den beslutade taktiken som ett enat, principfast parti. Det så kallade ”fredsavtal” som vi har fått till stånd mellan er är i sig själv ingen garanti för det. Det är i sig själv ingenting om det inte stöds av ”högerns” och ”vänsterns” goda och ärliga vilja att agera som parti utifrån en klar och definitiv politik. Så trots din obenägenhet och ditt motstånd måste du återvända till centrum. Och du får inte lämna det igen även om du tycker att det är din personliga rätt att göra det, och till och med din plikt att göra det. Du har under denna hårda tid ingen annan rätt än att tjäna partiet och arbetarna. Din plikt nu är att hålla ihop partiet. Jag gör dig personligen ansvarig för att se till att det inte blir någon splittring, eller i värsta fall bara en liten utbrytning. Du måste vara bestämd mot de unga kamraterna som ännu inte har någon djupgående teoretisk kunskap eller praktiska erfarenheter, och på samma gång måste du vara mycket tålmodig med dem. Och jag ber dig speciellt att ta hand om kamrat Reuter (Friesland). Han har arbetat mycket bra och ivrigt för oss under flera år. Som ledare för ”radikalerna” i Berlin måste han vara med i centrum. Detta kommer ensamt att garantera bättre relationer mellan dem och centrum. Om jag känner Reuter kommer han att känna att ”fredsavtalet” förbinder honom att arbeta på ett kamratligt sätt även med den så kallade högern. Under kongressen lade jag märke till en viss envishet och inskränkthet hos honom, vilket inte duger i en ledning, och om det någonsin kommer till att göra misstag och darra så finns det i allmänhet inget som hindrar det.

Här avbröt jag Lenins ”goda lärdomar” med den förvånade frågan: ”Har du några misstankar om

det?”

Min lärare log: ”Nej, bara erfarenheter.” Sedan fortsatte han:

– Det är speciellt viktigt för dig att hjälpa de duktiga kamrater inom era led som redan har erövat sina sporrar inom arbetarrörelsen. Jag tänker på kamrater som Adolf Hofmann, Fritz Geyn, Däuming, Fries och andra. Du måste ha tålamod med dem också och inte tro att ”kommunismens renhet” hotas och går förlorad om de då och då saknar det kommunistiska tänkandets klara och skarpa formuleringar. Dessa kamrater är redan angelägna om att bli goda kommunister och du måste hjälpa dem att bli det. Du får naturligtvis inte göra några som helst eftergifter till kvarlevor av reformistiskt tänkande. Reformismen får inte smugglas in under falsk flagg. Men du måste placera kamrater som dessa i positioner där de inte kan tala eller agera som annat än kommunister. Kanske, och i själva verket med största sannolikhet, kommer du trots det att bli besviken. Om man förlorar en kamrat som får ett ”återfall” kan man ändå med en fast och klok ledning behålla två, tre, tio kamrater som har följt dig och blivit verkliga kommunister. Kamrater som Adolf Hofmann, Däuming etc för med sig erfarenheter och stora kunskaper till partiet, och genom att ha arbetarmassornas förtroende är de framförallt levande band mellan er och dem. Det är massorna man måste tänka på. Vi får inte skrämja dem, varken med ”vänsterns” dumheter eller ”högerens” lättskrämdhet. Och vi kommer att erövra massorna om vi, i både smått och stort, alltid agerar som konsekventa kommunister. I Tyskland måste ni nu ta examen i taktiken att erövra massorna. Gör oss inte besvikna genom att börja med – en splittring av partiet. Tänk alltid på massorna Clara, så kommer ni att komma fram till revolutionen precis som vi gjorde: med massorna, genom massorna.

Den fjärde världskongressen

Efter detta avskedssamtal var jag i Moskva två gånger, då min vistelse förmörkades av det faktum att jag inte kunde tala med Lenin, inte kunde träffa honom. Ett svårt lidande hade brutit ner hans stora styrka, hans motståndskraft. Men trots de allra dystraste rykten och profetior blev han bättre. När jag i slutet av oktober 1922 kom till Kommunistiska internationalens fjärde världskongress visste jag att jag skulle träffa Lenin igen. Han var såpass mycket bättre att han skulle avge rapporten ”Fem års rysk revolution och världsrevolutionens perspektiv”.^{*} Kunde den ryska revolutionen firas på ett bättre sätt än genom att dess ledare och geni med återställd hälsa skulle tala till representanterna för det revolutionära proletariats förtrupp?

På andra dagen efter min ankomst möttes jag av kamraten som skötte huset och som öppet hade gått över från den gamla till den nya regimen. Han var mycket upphetsad: ”Kamrat, Vladimir Iljitj kommer för att besöka dig. Det är så klart herr Lenin. Han är snart här.” Nyheten skakade om mig så mycket att skämtet om ”herr Lenin” just då gick mig fullständigt förbi. Vladimir Iljitj var redan där, i en grå pilotjacka, och såg lika frisk och stark ut som innan den elaka sjukdomen.

”Oroa dig inte”, svarade han när jag förhörde mig om hans hälsa. ”Jag mår riktigt bra, känner mig stark. Jag har till och med blivit 'förnuftig' eller vad läkarna kallar det. Jag arbetar men sparar mig och följer läkarnas råd noga. Tack, men jag vill inte bli sjuk igen! Det är fruktansvärt. Det finns så mycket att göra, och Nadezjda Konstantinova och Maria Iljinisjna⁶ får inte få alla bekymmer och problem igen... Och världsangelägenheterna har fortsatt utan mig, i Ryssland och på andra ställen. De ledande kamraterna i vårt parti har jobbat bra tillsammans, mycket bra, och det är det viktigaste. Men alla har för mycket att göra och jag är glad över att kunna lätta deras börda.”

Som alltid när kamrat Lenin träffade mig frågade han mig vänligt om mina söner och bad om en

* Finns på svenska på marxistarkiv.se – öa.

6 Den förstnämnda Lenins hustru och den sistnämnda hans syster – engelska redaktörens anmärkning.

rapport om Tyskland och det tyska partiet. Jag gav honom en kort rapport för att inte trötta ut honom. Den verkade vara en fortsättning på vårt samtal under internationalens tredje kongress. Han skällde ut mig för min ”vänliga psykologi” i ”fallet Levi”.

”Mindre psykologi och mer politik”, sa han. ”Och under diskussionen med Levi angående Rosas inställning till den ryska revolutionen visade du också att du vet det. De vederbörliga tillrättavisningarna från din sida var välförtjänta. Levi har gjort slut på sig själv snabbare och mer definitivt än hans värsta fiende kunde gjort med honom. Han kan inte längre vara farlig för oss. För oss är han bara en socialdemokrat, inget mer. Och han kan inte vara något mer för oss, även om han skulle få en viss position där. Det är inte svårt i det tillstånd av förfall som det partiet befinner sig i. Men för en nära kamrat och vän till Karl och Rosa är detta det mest vanhedrande slut man kan tänka sig, ja det mest vanhedrande slutet. Det är därför hans flykt och förräderi inte kunde och inte på allvar skakade eller utsatte kommunistpartiet för fara. Några få omvälvningar i små delar och några personer som lämnar. Partiet är sunt, friskt i sina rötter. Det är på rätt väg att bli ett massparti, det tyska proletariats ledande revolutionära massparti.”... Efter en kort paus frågade Lenin: ”Och hur är det med er opposition? Har den äntligen lärt sig att tackla politik, kommunistisk politik?”

Jag redogjorde för läget och slutade med att säga att ”Berlinoppositionen” hade givit den fjärde internationella kongressen i uppgift att se över sin föregångares ståndpunkter och upphäva dem. Deras paroll var ”Tillbaka till andra kongressen”.

Lenin var road av denna ”exempellösa aningslöshet” som han kallade det. ”Kamraterna i ’vänstern’ tror verkligen att Kommunistiska internationalen är en trogen Penelope”, skrattade han. ”Men vår international väver inte på dagen för att sedan upphäva sitt arbete på natten. Den kan inte tillåta sig lyxen att ta ett steg framåt och sedan ett tillbaka. Ser inte dessa kamrater vad som händer? Vad har förändrats i världssituationen som gör att erövrandet av massorna inte längre är vår främsta uppgift? Sådana ’vänsterister’ är som huset Bourbon. De har inte lärt sig någonting och inte glömt någonting. Bakom ’vänsterns’ kritik av misstagen under genomförandet av enhetsfronttaktiken ligger det såvitt jag kan se en önskan att helt och hållet göra sig av med denna taktik. Den nuvarande kongressen får inte upphäva den tredje kongressens beslut, utan måste bekräfta och betona dem, betona dem starkt. De är ett framsteg från andra kongressens arbete. Vi måste bygga vidare på dem, annars kommer vi inte att bli masspartier, proletariats ledande revolutionära klasspartier. Vill vi ha ett maktövertagande, arbetarnas diktatur, revolutionen – ja eller nej? Om ja, så finns det precis som då inte heller nu någon annan väg än den som pekades ut av den tredje kongressen.”

Under ett möte senare under kongressen återvände Lenin till sina anmärkningar om ”vänsteroppositionen” i Tyskland. Under mellantiden hade han deltagit i ett möte med den tyska delegationen där kamraterna König och Fischer som representanter och ledare för ”vänstern”, hade fört fram sina teorier gentemot centrums och partimajoritetens tankar. Dessa teorier var utomordentligt otydliga politiskt, och fördes dessutom fram på ett överraskande vänligt och mildt sätt. Och även under kongressens plenum var ”vänsteroppositionens” uppträdande till överväldigande delen måttfullt, jämfört med deras vilda och övermodiga uppträdande i Tyskland. Lenin lyssnade på överläggningarna med huvudet något framåtlutat och vilande i sina händer. Han deltog inte i diskussionen men mumlade en eller två gånger anmärkningar om oppositionens yttranden, som bara uttryckte förståelse och enighet. Vad hade mötet gjort för intryck på honom? När jag mötte honom av en slump frågade jag honom om det.

Lenin svarade och skakade på huvudet: ”Hm! Hm! Jag kan mycket väl förstå att det bör finnas en ’vänsteropposition’ i en sådan situation. Det finns givetvis fortfarande en del KAPD-element,⁷ missnöjda, lidande arbetare som känner sig revolutionära men politiskt är begränsade och förvirrade.

7 Kommunistiska arbetarpartiet, ett litet ultravänsteristiskt parti – engelska redaktörens anmärkning.

Saker och ting går så långsamt framåt. Världshistorien verkar inte ha bråttom, men de missnöjda arbetarna tror att era partiledare inte vill att den ska skynda på. De ger dem ansvaret för världsrevolutionens tempo, och klagar och förbannar. Jag förstår allt det. Men det jag inte förstår är den ledning för 'vänsteroppositionen' som jag lyssnade på.”

Med bitande sarkasm gav Lenin sin uppfattning om ”vänsterdelegationens bättre hälft”.⁸ Han ansåg henne vara en ”personlig olycka”, politiskt instabil och osäker, och avslutade livligt: ”Nej, en sådan opposition, en sådan ledning, imponerar inte på mig. Men jag säger ärligt till dig att jag är lika lite imponerad av ert 'centrum', som inte förstår, som inte har energin att göra slut på sådana små demagoger. Det är helt visst en enkel sak att ersätta sådana personer, dra bort de revolutionärt sinnade arbetarna från dem och skola dem politiskt. Just därför att de är revolutionärt sinnade arbetare, medan radikaler av den sort som det handlar om i grund och botten är den värsta sortens opportunister.”

Men för att återgå till Lenins besök.

Lenin uttryckte sin tillfredsställelse med det ekonomiska livets stadiga om än långsamma återhämtning i Sovjetryssland. Han anförde fakta och siffror som pekade på framsteg. ”Men det ska jag tala om i min rapport” avbröt han sin tankekedja. ”Tiden som mina medicinska tyranner har tilldelat mig för besök är slut. Du ser hur disciplinerad jag är. Men jag måste berätta något som jag vet kommer att glädja dig mycket. För ett tag sedan fick jag ett kort brev från den avlägsna lilla byn [tyvärr har jag glömt det svåra namnet – CZ]. Där finns några hundra barn i ett hem och de skrev till mig: 'Kära lilla farfar Lenin. Vi vill berätta för dig att vi har blivit väldigt duktiga. Vi studerar flitigt. Vi läser och skriver redan bra. Vi gör en hel massa vackra saker. Vi tvättar oss noga varje morgon och tvättar händerna varje gång vi äter. Vi vill göra vår lärare glad. Han tycker inte om oss när vi är smutsiga' – och så vidare. Ser du Clara, vi gör framsteg på varenda område, verkliga framsteg. Vi lär oss kultur, vi tvättar oss – och dessutom varje dag! De små barnen i byarna hjälper oss redan att bygga upp Sovjetryssland. Kan vi då frukta att vi inte kommer att segra?” Lenin log sitt gamla lyckliga leende, som uttryckte sådan godhet och visshet om seger.

Jag hörde Lenins tal om den ryska revolutionen, talet av en som återfått hälsan och som har en vilja av järn att leva för att forma ett skapande samhällsliv, orden från en som döden redan skoningslöst sträckte sina beniga armar efter. Men tillsammans med dessa sista historiska handlingar finns det oförglömliga minnet av slutet på det sista personliga samtal jag hade med Lenin – fränsett helt korta anmärkningar vid enstaka möten. Tillsammans utgör de en fullständig och perfekt helhet. Precis som överallt annars var Lenin även här densamma. Lenin såg det stora i det lilla, förstod och uppfattade det lillas inneboende samband med det stora. I Marx' anda insåg Lenin det nära ömsesidiga bandet mellan folkbildning och revolution. Lenin, för vilken folkbildning var revolutionen. Revolutionen folkbildning. Lenin, som älskade det arbetande folket varmt och osjälviskt, och framförallt älskade barnen, folkets framtid, kommunismens framtid. Lenin, vars hjärta var lika stort som hans energi och vilja, och som därför kunde bli proletarietets i högsta grad stora ledare. Lenin var stark och modig och blev en segrare på grund av att han styrdes av en enda sak: kärlek till de arbetande massorna, tilltro till de arbetande massorna, tro på storheten och godheten hos den sak för vilken han gav sitt liv, tro på dess seger. Så han kunde uppnå detta historiska ”mirakel”. Han flyttade berg.

Kvinnor, giftermål, sex

Kamrat Lenin talade ofta med mig om kvinnofrågan. Han lade stor vikt vid kvinnorörelsen och ansåg den vara en väsentlig och under vissa förhållanden helt avgörande del av den socialistiska

8 Ruth Fischer – engelska redaktörens anmärkning.

rörelsen. Givetvis ansåg han att kvinnans fulla sociala likaberättigande var en princip som för kommunister var höjd över all diskussion. Vårt första längre samtal i ämnet hade vi hösten 1920 i Lenins stora arbetsrum i Kreml. Lenin satt vid sitt skrivbord, som var täckt av papper och böcker och som utan något som helst ”genialt slarv” vittnade om studier och arbete.

– Vi måste skapa en stark internationell kvinnorörelse på en klar teoretisk grundval, började Lenin samtalet, efter att vi hade hälsat på varandra. Utan marxistisk teori ingen god praktik, den saken är klar. Också i denna fråga är största möjliga principiella klarhet nödvändig för oss kommunister. Det måste finnas en klar skillnad mellan oss och alla andra partier. Tyvärr tog vår andra världskongress inte itu med kvinnofrågan. Den tog upp frågan, men kom inte till något beslut. Saken sitter fortfarande fast i en kommission som ska utarbeta en resolution, teser och riktlinjer. Men än så länge har den inte kommit långt. Ni måste hjälpa oss.

Det Lenin sa hade jag hört tidigare från andra håll och jag uttryckte min förvåning över hur det stod till. Jag var full av entusiasm över vad de ryska kvinnorna hade uträttat under revolutionen och fortfarande uträttade för dess försvar och vidareutveckling. Och vad gällde de kvinnliga kamraternas ställning inom bolsjevikpartiet tyckte jag att partiet verkade mönstergillt. Det i sig själv utgjorde en internationell kommunistisk kvinnorörelse av värdefulla, skolade och erfarna krafter och ett historiskt exempel.

– Det är sant, det är mycket bra och riktigt! sa Lenin och log sitt stillsamma leende. Överallt, både i Petrograd, här i Moskva, i städerna och industrisamhällena över hela landet har de kvinnliga arbetarna skött sig storartat under revolutionen. Utan dem hade vi aldrig kunnat segra, eller kanske vi hade segrat nätt och jämt. Det är vad jag tror. Tänk, vad modiga de var och vad modiga de är än idag! Tänk på allt lidande och umbäranden de har fått utstå. Och de står ut, därför att de vill ha frihet och kommunism. Ja, våra proletärkvinnor är verkligen utmärkta klasskämpar och de förtjänar beundran och kärlek. Förresten måste man komma ihåg att också damerna inom den ”konstitutionella demokratin” i Petrograd var betydligt tapprare i kampen mot oss än småjunkrarna. Det är faktiskt sant. Inom partiet har vi pålitliga, kloka, outtröttligt verksamma kvinnliga kamrater. Vi kan utnämna dem till många viktiga poster både i sovjeterna och exekutivkommittéerna, i folkkommisariaten och på andra offentliga tjänster. Många arbetar dag och natt inom partiet och ute bland massorna, bland bönderna och i Röda armén. För oss är det ovärderligt. Men det är ovärderligt också för kvinnor över hela världen. Det visar vad kvinnor kan uträtta, hur viktigt deras arbete är för samhället. Proletariatets första diktatur är en verklig banbrytare för kvinnans fullständiga sociala likaberättigande och utrotar fler fördomar än tjocka böcker av feministisk litteratur. Trots det har vi inte någon internationell kvinnorörelse än, och det måste vi absolut ha. Vi måste genast sätta i gång med att skapa den. Utan det är vår internationals och dess partiers arbete ofullkomligt och kan aldrig bli annat än ofullkomligt. Vad vi måste åstadkomma är ett helt och fullkomligt arbete för revolutionen. Berätta nu hur det går med det kommunistiska arbetet utomlands.

Jag rapporterade så gott jag kunde, fast förbindelserna mellan de partier som hade anslutit sig till Komintern vid den tiden ännu var mycket lösa och oregelbundna. Lenin lyssnade uppmärksamt med överkroppen något framåtlutad. Han visade inga som helst tecken till att bli uttråkad, otålig eller trött utan lyssnade med spännt intresse också till oväsentligheter. Jag har aldrig träffat någon som kunde lyssna så bra som han, som så snabbt uppfattade alla detaljer och satte in dem i deras rätta sammanhang. Det märktes på de korta, alltid mycket sakliga frågor han då och då gjorde, och på att han allt som oftast återkom till en eller annan detalj i samtalet. Emellanåt gjorde han korta anteckningar.

Givetvis talade jag särskilt ingående om läget i Tyskland. Jag berättade för Lenin hur viktigt Rosa Luxemburg ansåg det vara, att vi försökte vinna kvinnornas breda massa för den revolutionära

kampen. Efter grundandet av det kommunistiska partiet yrkade hon på att en kvinnotidskrift skulle ges ut. När Leo Jogiches och jag träffades för sista gången – ett och ett halvt dygn innan han lönnmördades – diskuterade vi partiets närmaste uppgifter och han gav mig flera uppdrag, bland annat att utarbeta en plan för att organisera verksamheten bland arbetarkvinnorna. På partiets första illegala konferens hade frågan tagits upp. De skolade och erfarna kvinnliga agitatorer och ledare som hade framträtt under förkrigstiden och under kriget hade nästan utan undantag stannat kvar inom någon av socialdemokratins båda falanger och de följdes av många av de väckta och aktiva arbetarkvinnorna. Men det hade samlats en liten grupp av mycket energiska och tjänstvilliga kvinnliga kamrater som deltog i partiarbetet och i alla partiets strider. De hade redan organiserat ett regelbundet arbete bland de kvinnliga arbetarna. Det var förstås bara en början, men en mycket bra början.

– Inte illa, inte alls illa, sa Lenin. De kvinnliga kamraternas energi, offervilja och entusiasm, mod och klokhet under den illegala och halvlegala tiden bådade gott för arbetets framtidsutsikter. De är värdefulla faktorer för partiets tillväxt och styrka, för att erövra massorna och bedriva vår verksamhet. Men hur står det egentligen till med våra kamraters – både manliga och kvinnliga – principer och skolning? Det är av stor betydelse för massorna, hur de kan erövrats, hur de kan göras entusiastiska. Jag minns inte just nu vem det var som sa: ”För att kunna utträtta stordåd måste man vara entusiastisk”. Vi och all världens arbetare måste verkligen utträtta stordåd. Alltså, vad är det som inspirerar era kamrater, Tysklands arbetarkvinnor? Hur är det med deras proletära klassmedvetande: är deras intresse och hela aktivitet inriktade på omedelbara politiska krav? Vad är drivfjädern för deras tankar?

Jag har hört en hel del underligheter i den frågan av både ryska och tyska kamrater, det måste jag säga! Enligt vad man har berättat för mig lär en begåvad kvinnlig kommunist i Hamburg ge ut en tidning för prostituerade; hon vill organisera dem för den revolutionära kampen. Rosa kände och handlade som en kommunist när hon i en artikel tog sig an de prostituerades sak som hade hamnat i fängelse för någon förseelse mot polisförordningarna vid utövandet av sitt sorgliga yrke. De är det borgerliga samhällets beklagansvärda offer i dubbelt måtto; dels genom den förbannade egendomsfördelningen, dels genom det förbannade moraliska hyckleriet. Den saken är självklar, bara raa eller kortsynta människor kan förneka det. Men det är inte alls samma sak som att överväga att – hur ska jag säga – organisera de prostituerade i en särskild revolutionär kampgrupp, som att organisera dem och ge ut en fabrikstidning för dem. Finns det verkligen inte längre några andra arbetande kvinnor i Tyskland som behöver organiseras, som man kan ge ut en tidning för och dra in i kampen? Det andra är bara en sjuk utväxt. Det påminner mig starkt om den moderiktning inom litteraturen som beskrev varenda prostituerad som en ljuv madonna. Den ursprungliga tanken var nog sund och bottnade i socialt medlidande och uppror mot den respektabla bourgeoisens hycklade dygd. Men det i och för sig sunda anfrättes och urartade.

Också här i Ryssland ger prostitutionen oss förresten en del svåra problem att lösa. Vad det gäller är att återföra de prostituerade till produktivt arbete och inlemma dem i den sociala gemenskapen. Men att genomföra det sådant samhället är just nu, under nu givna förhållanden, är svårt och komplicerat. Här har vi en sida av kvinnofrågan som tornar upp sig framför oss och kommer att kräva en praktisk lösning också sedan proletariatet har erövrat statsmakten. Vi kommer att få mycket besvär med det här i Sovjetryssland. Men för att återgå till er ståndpunkt i Tyskland; partiet får under inga omständigheter finna sig i ett sådant beteende från medlemmarnas sida, det skapar förvirring och splittrar våra krafter. Än ni själva då, vad har ni gjort åt saken?

Utan att vänta på svar fortsatte Lenin:

– Ert syndaregister är större än så, Clara! Man har sagt mig att frågor om sex och giftermål

behandlas mycket ingående på de kvinnliga kamraternas uppläsnings- och diskussionsaftnar. De lär vara föremål för det största intresse och för politisk undervisning och upplysning. Jag trodde knappt mina öron när jag hörde det. Den första proletärstaten kämpar mot hela världens kontrarevolutionärer. Läget i Tyskland självt fordrar största möjliga koncentration av alla proletära revolutionära krafter för att den allt starkare och framväxande kontrarevolutionen ska kunna hejdas. Och då är arbetande kvinnliga kamrater sysselsatta med att diskutera sexuella frågor och "äktenskapsformer i det förflutna, nuet och framtiden". De ser det som sin viktigaste uppgift att ge proletära kvinnor den sortens upplysning. Den mest lästa skriften lär vara en broschyr om sexuella frågor, skriven av en ung kvinnlig kamrat i Wien. Vilket strunt! Allt som är riktigt i den skriften har arbetarna läst för länge sedan hos Bebel. Fast inte lika långtråkigt och schematiskt uttryckt som i broschyren, utan agitatoriskt medryckande och aggressivt mot det borgerliga samhället.

De freudianska hypoteserna verkar "bildade", rentav vetenskapliga, men de är okunniga, rena rama fuskverket. Freuds teorier hör också till de där moderna modenyheterna. Jag misstror de sexuella teorierna i de artiklar, avhandlingar och broschyrer, kort sagt den speciella litteratur som frodas i det borgerliga samhällets smutsiga mylla. Jag är misstrogen mot alla som alltid bara stirrar på sexualproblemet som indiska helgon stirrar på sin navel. Jag har intrycket av att dessa blomstrande sexuella teorier som till största delen är hypoteser, och ofta ganska löst grundade, bottenar i ett rent personligt behov att försvara det egna abnormalt eller överdrivna sexuallivet inför den borgerliga moralen och be om överseende. Denna dolda respekt för den borgerliga moralen är mig lika motbjudande som att rota i det sexuella. Hur ohämmat och revolutionärt det än må förefalla, så är det ändå när allt kommer omkring rent borgerligt. Framför allt har det blivit en hobby för de intellektuella och dem närstående kretsar. Inom partiet, inom det klassmedvetna kämpande proletariatet finns det inte plats för sådant.

Jag insköt att de sexuella och äktenskapliga frågorna i det borgerliga samhället med privategendom medför många olika problem, konflikter och lidanden för kvinnor inom alla samhällsklasser och alla sociala skikt. Just på det sexuella området hade kriget och dess verkningar ökat kvinnornas konflikter och lidanden alldeles otroligt och blottat problem som förut varit dolda. Därtill kommer effekterna från revolutionen. Gamla känslo- och tankevärldar har börjat svikta. Hittills existerande sociala band lossnar och brister och det finns ansatser till nya relationer och inställningar mellan män och kvinnor. Intresset för dessa frågor är ett uttryck för behovet av upplysning och nyorientering. Det är också en reaktion mot det borgerliga samhällets falskhet och hyckleri. Att se äktenskaps- och familjeformer i historisk belysning och lära sig förstå att de är beroende av det ekonomiska livet kan vara ägnat att befria proletärkvinnorna från den vidskepliga föreställningen att det borgerliga samhället kommer att bli för evigt bestående. Ett kritiskt-historiskt ställningstagande måste leda till en hänsynslös analys av det borgerliga samhället för att avslöja dess verkliga natur och konsekvenser, inklusive att brännmärka dess sexuella moral och hyckleri. Alla vägar leder till Rom. Och varje marxistisk analys av någon viktig del av samhällets ideologiska överbyggnad, av någon dominerande social företeelse, måste leda till en analys av det borgerliga samhället och dess egendomsgrund och mynna ut i insikten att "detta måste förstöras".

Lenin nickade leende.

– Ser man på! Vilken duktig försvarsadvokat ni är för era kamrater och ert parti! Naturligtvis har ni rätt i det ni säger. Men det kan i bästa fall ursäktas de fel som begåtts i Tyskland, inte rättfärdiga dem. Ett fel är och förblir ett fel. Vill ni verkligen på allvar göra gällande, att sexual- och äktenskapsfrågorna diskuterades utifrån en mogen levande historisk materialistisk ståndpunkt? Det skulle förutsätta ett mycket mångsidigt och djupt kunnande, en förmåga att klart marxistiskt behärska ett oerhört stort material. Varifrån kan ni få sådana krafter just nu? Om de verkligen fanns skulle det aldrig kunna hända att en broschyr som den jag nämnde användes som under-

visningsmaterial på uppläsning- och diskussionsaftnar. Man rekommenderar och sprider sådana skrifter istället för att kritisera dem. Och vad blir följden av en så olämplig och omarxistisk behandling av frågan? Jo, att frågor om sex och giftermål inte uppfattas som en del av den stora sociala frågan. Tvärtom blir den stora sociala frågan ett bihang till, en del av sexualproblemet. Huvudsaken skymms undan och blir en bisak. Det skadar inte bara klarheten i själva frågeställningen utan också i de proletära kvinnornas tänkande, deras klassmedvetande överhuvudtaget.

Dessutom och inte minst – redan den vise Salomon sa att allt har sin tid. Jag frågar er, är det här verkligen rätta tiden att underhålla proletära kvinnor med hur man älskar och låter sig bli älskad, hur man gifter sig och låter sig bli gift, om också ”i det förflutna, nuet och framtiden hos olika folkslag”, för att man stolt ska kunna kalla det historisk materialism. Nej nu måste alla kvinnliga kamraters, alla arbetande kvinnors tankar vara inriktade på den proletära revolutionen, som också kommer att skapa förutsättningar för den nödvändiga förnyelsen inom äktenskapliga och sexuella förhållanden. Nu står sannerligen andra problem i förgrunden än de äktenskapliga formerna hos maorier och incest i gamla tider. Frågan om sovjeterna står fortfarande på dagordningen för det tyska proletariatet. Versaillesfördraget och dess följder på de arbetande kvinnornas liv, arbetslöshet, sjunkande löner, skatter och mycket annat. Kort sagt, jag står fast vid att den sortens politiskt sociala skolning av de proletära kvinnorna är fel, helt och hållet fel. Hur har ni själv kunnat se på och tåla! Ni måste använda hela er auktoritet på att få en ändring till stånd!

Jag hade visst inte underlåtit att kritisera och säga min mening till de ledande kvinnorna i olika distrikt, förklarade jag för min ilskne vän. Men som han säkert visste, är ingen profet i sitt eget land eller bland sina närmaste. Genom min kritik hade jag ådragit mig misstanken att ”vilja bevara en mängd rester av socialdemokratiska och gammaldags kälkborgerliga inställningar”. Men till sist hade min kritik ändå börjat få effekter. Frågor om sex och giftermål var faktiskt inte längre det främsta inslaget under diskussionerna.

– Jag vet, jag vet, svarade Lenin. Jag själv blir också ofta anklagad för kälkborgerlighet i de här frågorna, fast det är mig motbudande; det skulle ju tyda på hyckleri och inskränkthet. Nå, jag tar det lugnt! De gulnåbbade fågelungar som just har kläckts ur de borgerliga åsikternas ägg är alltid väldigt kloka. Det får vi finna oss i utan att för den skull ändra oss. Men våra ungdomsrörelser har också smittats av den ”moderna” inställningen till sexuella frågor och det överdrivna sysslandet med dem.

Lenin gav ett ironiskt eftertryck åt ordet ”moderna” och gjorde en ogillande grimas.

– Jag har fått höra från många håll att sexualfrågor är älsklingsämnet också för era ungdomsorganisationer, fortsatte han. Det lär inte finnas folk nog som kan hålla föredrag i ämnet. Inom ungdomsrörelsen är den sortens missförstånd alldeles särskilt farliga och skadliga. Det kan lätt leda till överdrifter, en alltför stor upphetsning av det sexuella livet hos en del av dem, och till att ungdomens hälsa och krafter föröds. Den företeelsen måste ni bekämpa. Kvinno- och ungdomsrörelserna har faktiskt många beröringspunkter. Våra kvinnliga kamrater måste arbeta systematiskt tillsammans med ungdomen. Det är en fortsättning, en utvidgning och upphöjning av moderligheten från det individuella till det sociala planet. Kvinnornas uppvaknande sociala liv och verksamhet måste uppmuntras. Så att de kan göra sig av med sin kälkborgerliga individualistiska inställning till hemmet och familjen. Men vi kommer att komma till det senare.

Också här hos oss är en stor del av ungdomen ivrigt sysselsatt med att ”revidera” den borgerliga inställningen och moralen i sexualfrågor. Och jag måste tillägga, att det i stor utsträckning gäller den bästa, den verkligt lovande ungdomen. Det är som ni själv sade. Under de förhållanden som skapats av kriget och revolutionen försvann eller tappade de gamla ideologiska värdena sin bindande kraft genom att deras samhällseliga grundval försköts. Nya värderingar utkristalliseras

långsamt, under strid. Också i förhållandena människor emellan, man och kvinna emellan, revolutioneras känslor och tänkesätt. Nya gränser sätts upp mellan den enskildes och det allmännas rätt och alltså också för den enskildes plikt. Än så länge befinner sig allt i fullständigt kaotisk jäsning. De olika, varandra motsatta, tendensernas inriktning och utvecklingskraft kan ännu inte urskiljas klart. Speciellt då det gäller de sexuella förhållandena, äktenskapet och familjen, handlar det om långsamma och ofta mycket smärtsamma processer av upplösning och tillblivelse. Det borgerliga äktenskapets förfall, ruttenhet och orenhet, svårigheterna att få skilsmässa, mannens frihet, kvinnans förslavning, det motbjudande hycklandet i den sexuella moralen och de sexuella förhållandena fyller de bästa, andligen mest vitala människorna med den djupaste avsky.

Det borgerliga äktenskapets ofrihet och den borgerliga statens familjelagar skärper konflikterna och förvärrar det onda, som bottnar i att egendom är ”helig” och därmed helgar korruption, förnedring och smörja. Och det ärliga borgerliga samhällets vanliga hyckleri gör resten. Människorna börjar reagera mot den rådande ruttenheten och falskheten, och den enskildes känslor förändras snabbt. Begäret och längtan efter njutning kan lätt ta överhand och bli otyglat i en tid då väldiga riken läggs i ruiner, gamla maktförhållanden sprängs och samhällsformerna i en hel värld börjar upplösas. Sexual- och äktenskapsformer i borgerlig mening är otillräckliga. En sexual- och äktenskapsrevolution, motsvarande den proletära revolutionen, är på väg. Det är lätt att förstå att det mycket invecklade komplex av frågor som därvid blottas i särskilt hög grad sysselsätter både kvinnorna och ungdomen, eftersom båda parterna lider svårt under dagens sexuella missförhållanden. Ungdomen revolterar med ungdomens hela våldsamhet. Det kan man förstå. Ingenting vore mer felaktigt än att predika klosterlig askes och rutten borgerlig moral för ungdomen. Det är särskilt allvarligt om det sexuella blir deras viktigaste själsliga intresse vid en ålder, då det sexuella redan förut gör sig så start gällande fysiskt. Det kan rentav bli ödesdigert! Tala med kamrat Lilina⁹ om saken. Hon har fått stor erfarenhet genom sitt omfattande arbete med olika slags undervisningsanstalter och vi vet att hon är kommunist alltigenom och inte har några fördomar.

Ungdomens ändrade inställning till frågor om sexuallivet är givetvis ”principiell” och grundad på en teori. En del säger att deras inställning är ”revolutionär” och ”kommunistisk” och tror själva uppriktigt att det är så. Det gör inget intryck på oss äldre. Visserligen är jag långtifrån någon dyster asket, men ungdomens ”nya sexualliv” – ibland också ålderdomens – tycks mig ofta vara rent borgerligt, en utvidgning av den gamla borgerliga bordellen. Det har inget som helst med kärlekens frihet att göra, så som vi kommunister fattar begreppet. Säkert känner ni till den storartade teorin, att den sexuella åtrån och kärleksbehovet i ett kommunistiskt samhälle tillfredsställs lika enkelt och självklart som man ”dricker ett glas vatten”. Denna teori om ett glas vatten har gjort en del av vår ungdom alldeles tokig och har varit ödesdiger för många unga pojkar och flickor. Teorins anhängare påstår att den är marxistisk. Jag betackar mig för en sådan marxism som direkt och omedelbart härleder alla företeelser och omvandlingar i samhällets ideologiska överbyggnad ur deras ekonomiska bas. Fullt så enkelt är det ändå inte. Det har en viss Friedrich Engels för länge sedan konstaterat ifråga om den historiska materialismen.

Jag anser att teorin om ett vattenglas är fullkomligt omarxistisk och till på köpet antisocial. I sexuallivet är det ju inte bara naturen att ta hänsyn till, utan också det som har blivit kultur, det må vara högt eller lågt. I sin bok ”Familjens ursprung” har Engels påpekat hur betydelsefullt det är att en allmän könsdrift utvecklats och förfinats till individuell köns kärlek. Förhållandet mellan könen är ju inte enbart ett uttryck för växelspelet mellan samhällsekonomin och ett fysiskt behov som isolerats från fysiologiska aspekter i tanken, genom studier. Det vore rationalism, inte marxism, att vilja hänföra förändringar av dessa förhållanden, fristående och lösryckta från sitt sammanhang med ideologin i sin helhet, till samhällets ekonomiska grundvalar. Javisst, törst

9 G Zinovjevs hustru – engelska redaktörens anmärkning.

måste släckas! Men inte brukar väl en normal människa under normala förhållanden lägga sig ner i gatsmutsen och dricka ur en vattenpöl? Eller ens ur ett glas som har blivit solkigt längs kanten av mångas läppar? Den sociala sidan är ändå viktigare än allt annat. Att dricka vatten är förstas en enskild angelägenhet. Men i kärlek handlar det om två liv och ett tredje, ett nytt liv, kan uppstå. Det är detta faktum som ger den dess sociala intresse och ger upphov till plikten mot gemenskapen.

Som kommunist har jag ingen som helst sympati för teorin om ett glas vatten, inte ens om den bär den vackra etiketten "kärlekens befrielse". Hursomhelst är kärlekens befrielse varken någon ny eller någon kommunistisk idé. Ni minns nog att den predikades i skönlitteraturen någon gång i mitten av förra århundradet, då den kallades "hjärtats frigörelse". I borgerlig praxis blev den en köttets frigörelse. Predikandet var mer talangfullt då än det är nu, hur det är i praktiken kan jag inte bedöma.

Det är inte så att jag vill predika askes med min kritik. Absolut inte! Kommunismen ska inte föra med sig askes utan livsglädje, livskraft, bland annat genom ett förverkligat kärleksliv. Men de nu så utbredda sexuella överdrifterna ger enligt min uppfattning varken livsglädje eller livskraft, de bara tar. I revolutionens tidsålder är detta illa, mycket illa.

Speciellt ungdomen behöver livsglädje och livskraft. Hälsosam idrott, gymnastik, simning, kapplöpning, fotvandring, kroppsövningar av alla slag är vad ungdomen behöver, lika väl som mångsidiga andliga intressen. Den måste lära, studera och forska, alltsammans så mycket som möjligt i gemenskap med andra! Sådant ger ungdomen mer än de ständiga föredragen och diskussionerna om sexuella problem och det man kallar att "njuta av livet". En sund själ i en sund kropp! Varken munk eller Don Juan, men inte heller ett mellanting som den tyske kälkborgaren. Ni känner väl vår unge kamrat X.Y.Z.? Han är en präktig pojke, ytterst begåvad. Men jag är rädd för att det ändå aldrig blir något av honom. Han fladdrar och far från den ena kärleksupplevelsen till den andra. Det duger inte under den politiska kampen och inte under revolutionen. Jag skulle aldrig våga satsa på pålitligheten och uthålligheten i striden hos en kvinna som blandar ihop sina personliga kärlekshistorier med politiken. Inte heller skulle jag lita på en man som springer efter vartenda kjoltyg och blir förtrollad av varenda ung kvinna. Nej, sådant går inte alls ihop med revolutionen!

Lenin for upp, slog handen i bordet och gick hastigt några steg fram och tillbaka i rummet.

– Revolutionen kräver koncentration, en stegring av krafterna både hos massan och hos individen. Den accepterar inte orgiastiska förhållanden av den sorten som är normala för d'Annunzios dekadenta hjältar och hjältinnor. Ett otyglat sexualliv är borgerligt, ett tecken på förfall. Proletariatet är en klass i uppåtgående. Det behöver inte ruset, varken som bedövningsmedel eller som stimulans – varken den sexuella överretningens rus eller alkoholruset. Proletariatet kan och får inte glömma kapitalismens avskyvärdhet, dess ruttenhet och barbari. Sina starkaste impulser till kamp får det genom sitt läge som klass, från det kommunistiska idealet! Vad proletariatet behöver är klarhet, klarhet och åter klarhet! Därför upprepar jag ännu en gång, att vi inte vill veta av något slöseri, någon försvagning, någon utarmning av krafterna. Självbehärskning och självdisciplin är inte slaveri, inte heller då det gäller kärleken. Men förlåt mig, Clara! Jag har kommit långt bort från utgångspunkten för vårt samtal. Varför kallade ni mig inte till ordningen? Det är bekymren som sätter fart på min tunga. Vår ungdoms framtid ligger mig så varmt om hjärtat. Den är en del av revolutionen. Och om det visar sig skadliga tendenser som likt ogräs-rötter kryper över till revolutionens värld från det borgerliga samhället, så är det bäst att ingripa i tid. Problemen vi talar om är förresten också en del av kvinnofrågan.

Lenin hade talat mycket ivrigt och enträget. Varenda ord fick mig att känna att det kom direkt från

hjärtat, och det bekräftades av hans ansiktsuttryck. Emellanåt gav han sina tankar eftertryck med energiska handrörelser. Jag beundrade honom för att han jämsides med de allt överskuggande politiska frågorna kunde fästa så mycket avseende vid bisaker och ägna dem så mycket intresse, inte bara då det gällde Sovjetryssland utan också då det gällde de kapitalistiska länderna. Som den utomordentlige marxist han var, satte han det speciella, var och i vilken form det än uppenbarade sig, i samband med det allmänna och såg dess betydelse för helheten. Hans livsvilja och livsmål var orubbliga som en naturkraft och var inställda på detta enda: att påskynda massornas arbete framåt mot revolutionen. Därför bedömde han allt efter den effekt det hade på revolutionens medvetna drivkrafter både på det nationella och på det internationella planet. Ty även om han hade full förståelse för de historiska särdragen i de enskilda länderna och de olika utvecklingsstadierna, hägrade alltid den enda och odelbara proletära världsrevolutionen för honom.

”Så synd att inte hundratal, ja, tusentals människor har fått höra det ni säger nu, kamrat Lenin!”, utbrast jag. ”Ni vet ju, att mig behöver ni inte omvända. Men det vore nyttigt både för våra vänner och ovänner att få höra era åsikter!”

Lenin log.

– Kanske jag kommer att tala eller skriva om de här frågorna någon gång, sa han. Längre fram – inte nu! Nu måste jag ägna all min kraft och tid åt annat. Det finns större och värre bekymmer. Kampen för att bevara och stärka sovjetstaten är inte på långt när avslutad. Vi måste komma över att det har gått som det gjort med kriget mot Polen och göra det bästa möjliga av situationen. Wrangel står fortfarande i söder. Men jag är helt övertygad om att vi snart ska vara färdiga med honom. Det kommer att ge de engelska och franska imperialisterna och deras små vasaller en tankeställare. Men den svåraste delen av vår uppgift har vi framför oss, nämligen uppbygget. I det sammanhanget kommer förresten de sexuella relationerna, äktenskapet och familjeproblemen att aktualiseras igen. Under tiden får man slåss med dem var och när det behövs. Ni måste se till att frågorna inte behandlas på ett omarxistiskt sätt och blir en grogrund för avvikelser och intriger. Och nu är jag äntligen framme vid ert arbete.

Lenin kastade en blick på klockan.

– Halva den tid jag hade beräknat åt er har redan gått, sa han. Jag har pratat för mycket. Ni ska utarbeta riktlinjer för det kommunistiska arbetet bland kvinnorna. Jag känner till er principiella inställning och er praktiska erfarenheter. Vi kan därför fatta oss kort om ert arbete. Sätt igång bara! Vilka förslag tänkte ni er?

Jag gav honom en kortfattad översikt. Han nickade flera gånger instämmande utan att avbryta mig. Då jag hade slutat, såg jag frågande på honom.

– Jag instämmer! sa han. Diskutera ert arbete med Zinovjev också! Det vore också bra om ni kunde lägga fram och diskutera saken vid ett sammanträde med våra ledande kvinnliga kamrater. Synd att kamrat Inessa Armand inte är här, mycket synd. Hon är sjuk och har farit till Kaukasus. Då ni har diskuterat igenom riktlinjerna, ska ni skriva ner dem. En kommission kommer att analysera dem, och till sist blir det exekutivkommittén som fattar beslut. Jag delar helt och hållet er inställning och ska bara yttra mig på några punkter som jag anser viktiga. Jag tror att de är viktiga också för det löpande agitations- och propagandarbetet som ska förbereda och genomföra framgångsrika aktioner.

I teserna måste klart framhållas, att en verklig frigörelse av kvinnan bara är möjlig genom kommunismen. Att kvinnans nuvarande sociala och mänskliga ställning är ouplösligt förbunden med den privata äganderätten av produktionsmedlen måste starkt framhävas. På så sätt drar man upp en fast och outplånlig gränslinje mot den borgerliga kvinnosaken. Därmed är också

utgångspunkten given för att kvinnofrågan uppfattas som en del av den sociala frågan, arbetarfrågan, och därmed knyts fast till den proletära klasskampen och revolutionen. Den kommunistiska kvinnorörelsen måste i sig bli en massrörelse, en del av den allmänna massrörelsen, inte bara bland proletärerna utan bland alla som är utsugna och förtryckta, alla som är offer för kapitalismen eller något annat maktförhållande. Däri ligger också kvinnorörelsens stora betydelse för proletariatets klasskamp och dess historiska skapelse: ett kommunistiskt samhälle. Vi har all anledning att vara stolta över att kvinnosläktets revolutionära blomma finns i partiet och den Kommunistiska internationalen. Men det räcker inte. Vi måste också vinna de miljontals förvärvsarbetande kvinnorna i städerna och på landsbygden för vår sak, för våra strider och alldeles speciellt för samhällets kommunistiska omvandling. Utan kvinnorna kan det aldrig bli någon verklig massrörelse.

Våra organisatoriska principer framgår ur vår ideologiska uppfattning; inga särskilda föreningar för kvinnor. En kvinnlig kommunist är medlem av partiet precis som den manlige kommunisten. Med samma skyldigheter och samma rättigheter. Det kan inte finnas några delade meningar om den saken. Men vi får ändå inte blunda för det faktum att partiet behöver organ, arbetsgrupper, kommissioner, utskott, avdelningar eller vad ni vill kalla dem, som har till särskild uppgift att väcka de många arbetarkvinnorna, knyta dem till partiet och ständigt hålla dem under partiets inflytande. Det kräver givetvis att vi arbetar systematiskt bland kvinnorna. Vi måste skola dem som har väckts och vinna och utrusta dem för den proletära klasskampen under kommunistiska partiets ledning. Jag tänker då inte bara på de proletära kvinnorna oavsett om de arbetar i fabriker eller hemma utan också på småbrukarhustrur och småborgerliga kvinnor. De är också kapitalismens offer, mer än någonsin nu efter kriget. Att dessa kvinnomassor inte är politiskt intresserade utan osociala och psykologiskt motsträviga, isolerade inom sitt verksamhetsområde och hela sin livsform, är ett oförnekligt faktum som det vore oklokt, mycket oklokt, att inte beakta. Vi behöver särskilda grupper som arbetar bland kvinnorna, särskilda agitationsmetoder och organisationsformer. Det är inte feminism utan praktiskt revolutionärt förnuft.

Jag svarade Lenin att hans anvisningar var värdefulla och uppmuntrande för mig. Många för övrigt mycket goda kamrater satte sig på det bestämdaste emot att partiet skulle skapa särskilda organ för att arbeta systematiskt bland kvinnorna. De betraktade det som en återgång till socialdemokratins återfall i traditionell feminism. De gjorde gällande, att eftersom kvinnorna principiellt är likaberättigade inom de kommunistiska partierna, bör de också delta i arbetarmassornas verksamhet överhuvudtaget, utan skillnader. Kvinnorna bör räknas gemensamt med männen, på samma villkor som de. Alla agitatoriska och organisatoriska hänsyn som Lenin hade nämnt, betecknade de som opportunism, ett avfall från och ett förräderi mot de fundamentala principerna.

– Det där är ingen nyhet och inget argument, svarade Lenin. Ni får inte låta vilseleda er av det. Varför finns det aldrig – inte ens här i Sovjetryssland – lika många kvinnor som män i partiet? Varför finns det så få fackligt organiserade arbeterskor? Det är fakta som får en att fundera. Att vilja hindra upprättandet av särskilda organ för vårt arbete bland kvinnorna hör också till den mycket principiella, mycket radikala inställningen hos våra kära vänner i Kommunistiska arbetarpartiet.* Enligt dem får det bara finnas en enda organisationsform: arbetarunionen. Jag känner till det där! På den principen åberopar sig många revolutionärt sinnade, men oklara hjärnor, så fort de ”inte riktigt begriper”, det vill säga när deras förstånd inte fattar att man måste ta hänsyn till nyktra fakta. Hur kan dessa den ”rena principens” väktare överhuvudtaget finna sig tillrätta med våra revolutionärt politiska, historiskt påtvingade nödvändigheter? Allt deras prat blir meningslöst inför en tvingande nödvändighet. Vi kan inte utöva den proletära diktaturen utan att ha miljontals kvinnor med oss. Vi kan inte heller åstadkomma någon kommunistiskt uppbygge utan dem. Därför måste vi finna vägen till dem, vi måste forska och söka ända tills vi finner den rätta vägen.

* Syftar på det tyska ultravänsteristiska KAPD – öa.

Därför är det också riktigt att vi ställer krav som gynnar kvinnorna. Inte bara ett minimalt reformprogram i socialdemokratins, Andra internationalens, anda. Det är inget medgivande av att borgarklassen och dess stat ska bestå för evigt, eller ens bli långvarig. Det är inget försök att lugna ner kvinnorna med reformer och locka bort dem från den revolutionära kampens väg. Det är varken det eller något annat reformistisk humbug. Våra krav bottnar i de praktiska slutsatser vi har dragit av kvinnornas brännande behov, det borgerliga samhällets skändliga förödmjukande av kvinnorna, som är försvarslösa och utan rättigheter. Vi visar att vi är medvetna om dessa behov, om förödmjukelsen av kvinnan och mannens privilegierade ställning. Vi visar att vi avskyr, ja, verkligen avskyr och är villiga att avskaffa allt som förtrycker och plågar de arbetande kvinnorna, hemmafruarna, bondekvinnorna, småborgarnas fruar, ja, ibland till och med de besuttna klassernas kvinnor. Att vi kräver rättigheter och sociala reformer av det borgerliga samhället för kvinnornas del visar att vi förstår kvinnornas situation och kommer att ta hänsyn till deras intressen under den proletära diktaturen. Givetvis inte som reformisterna som invaggar dem i inaktivitet och håller dem i strama tyglar – absolut inte – utan som revolutionärer som vill att kvinnorna ska vara likaberättigade och medverka till omdaning av samhället och dess ideologiska överbyggnad.

Jag försäkrade att jag delade Lenins uppfattning, men att den säkert skulle stöta på motstånd. Alla de osäkra och ängsliga skulle förkasta den som riskabel opportunism. Inte heller ville jag förneka att våra nuvarande krav för kvinnornas del skulle kunna missuppfattas och feltolkas.

– Än sen då! utbrast Lenin lite irriterat. Den risken finns alltid, vad man än säger eller gör. Om vi skulle låta fruktan hindra oss från att göra det som är ändamålsenligt och nödvändigt, kan vi lika gärna bli indiska pelarhelgon. Sitt still, för allt i världen sitt still, så vi inte trillar ner från våra principers höga pelare! I det här fallet kommer det inte bara an på vad vi kräver utan också på hur vi gör det. Det tror jag att jag har gjort tillräckligt klart. Det säger sig självt att vi inte bara propagandistiskt ska räkna upp våra krav för kvinnornas räkning som kulorna i ett radband. Nej, allt efter omständigheterna måste vi kämpa än för det ena, än för det andra. Givetvis alltid i överensstämmelse med proletariatets allmänna intressen.

Sådana strider ställer oss alltid mot den respektabla bourgeoisien och dess inte mindre respektabla reformistiska beundrare. De tvingas att antingen delta i kampen under vår ledning – vilket de inte vill – eller att avslöja sig själva sådana de är. Kampen visar alltså klart på skillnaden mellan oss och andra partier, den drar fram vår kommunism. Därmed vinner vi förtroende hos massor av kvinnor, hos kvinnor som känner sig utsugna, förslavade och förtrampade av mannens överhöghet, företagarnas makt, av hela det borgerliga samhället. De arbetande kvinnorna, förrådade och övergivna av alla, kommer att inse att de måste kämpa tillsammans med oss.

Jag behöver väl inte svära på, eller be er svära på, att kampen för kvinnornas krav kommer att knytas samman med målet att erövra makten och upprätta den proletära diktaturen? Det är för närvarande vårt A och O. Den saken är klar, alldeles självklar! Men det arbetande folkets kvinnor kommer inte att känna sig oemotståndligt lockade av att delta i vår kamp för att erövra statsmakten om vi nöjer oss med att bara jämt och ständigt trumpeta detta enda krav, vore det så med Jerikos basuner. Nej, vi måste göra kvinnorna medvetna om det politiska sambandet mellan våra krav och deras egna lidanden, behov och önskningar. De måste lära sig förstå vad den proletära diktaturen innebär för dem – fullkomlig jämlikhet med mannen både juridiskt och i det praktiska livet, inom familjen i staten och i samhället – ett slut på bourgeoisiens makt.

”Det har Sovjetryssland bevisat”, utbrast jag. ”Det blir vårt storslagna exempel!”

– Det kommer att vara det storslagna exemplet i vår skolning, fortsatte Lenin. Sovjetryssland har ställt våra krav för kvinnornas del i en ny belysning. Under proletariatets diktatur är kraven inte längre stridsfrågor mellan proletariatet och bourgeoisien. De är en del i det kommunistiska

samhällsbygget. Det kommer att visa kvinnorna utomlands hur avgörande viktigt det är att proletariet övertar makten. Skillnaderna måste betonas tydligt, för att få med kvinnorna i proletariets revolutionära klasskamp. En klart och principiellt medvetet genomförd mobilisering av kvinnorna på en fast organisatorisk grundval, är en livsviktig fråga för de kommunistiska partierna och deras seger. Men vi ska inte lura oss själva. Våra nationella sektioner saknar än så länge den rätta förståelsen för detta. De står slapt avvaktande inför uppgiften att skapa en massrörelse bland arbetarkvinnorna under kommunistisk ledning. De begriper inte att utvecklandet och ledandet av en sådan massrörelse är en viktig beståndsdel i partiets verksamhet, ja, att det utgör hälften av allt partiarbete. Om de någon gång erkänner nödvändigheten och värdet av en stark målmedveten kommunistisk kvinnorörelse är det bara en platonisk läpparnas bekännelse, de ser det inte som en viktig arbetsuppgift och en skyldighet för partiet.

De tycker att det agitatoriska och propagandistiska arbetet bland kvinnorna, att väcka och revolutionera dem, är en bisak, en kvinnornas egen angelägenhet. Man skyller enbart på kvinnorna själva för att det inte går fortare framåt och med större kraft. Det är fel, i grunden fel! Det är ren separatism, och som fransmännen säger kvinnlig jämlikhet *à la rebours*, feminism upp och ner! Vad är det då som ligger bakom en så felaktig uppfattning hos våra nationella sektioner? (Jag talar inte om Sovjetryssland). När det kommer till kritan är det ingenting annat än en underskattning av kvinnan och hennes arbete. Just det! Tyvärr kan man fortfarande säga om många av våra kamrater: ”skrapa en kommunist på ytan, så kommer kalkborgaren fram”. Man måste förstås skrapa på hans ömmaste punkt, hans inställning till kvinnan. Bästa beviset är att männen så lugnt åser hur kvinnorna tröttnar på sitt futtiga, enformiga tidsödande och slitsamma arbete i det enskilda hushållet, hur de blir andligen förkrympta och svaga, hur deras hjärtas slag blir långsamma och viljan försvagad. Jag talar naturligtvis inte om borgarnas damer, som vältrar över allt husligt arbete, inklusive skötseln av barnen, på tjänare. Det jag säger gäller den stora massan av kvinnor, till och med de arbetarhustrur som själva hela dagarna står i en fabrik.

Inte många män – inte ens inom proletariet – tänker på hur mycket de skulle kunna minska kvinnans mödor och besvär, ja, rentav befria henne helt, om de gav henne ett handtag med hennes ”kvinnoarbete”. Men nej, det skulle gå ut över männens ”rättigheter”, deras ”värdighet”. För dem är det självklart att de ska ha sin ro och sin bekvämlighet. Kvinnan offerar sig dagligen på tusentals obetydliga sysslor i hemmet. Mannens gamla herravälde finns kvar i det fördolda. Hans slavinna tar sin hämnd – också i det fördolda. Kvinnans underutveckling, hennes bristande förståelse för mannens revolutionära ideal, minskar hans kamplust och hans beslutsamhet, gnager dem som små maskar och förstör dem, omärkligt och långsamt men säkert. Jag vet hur en arbetare lever – inte bara ur böckerna. Vårt kommunistiska arbete bland kvinnorna, allt vårt politiska arbete, inbegriper en hel del skolande arbete bland männen. Vi måste till sista uns avskaffa mannens gamla ”övervälde” både inom partiet och ute bland massorna. Det hör till vår politiska uppgift, precis som det är angeläget att bilda en stab av manliga och kvinnliga kamrater som är grundligt skolade, både teoretiskt och praktiskt, och kan genomföra och leda parti-verksamheten bland arbetarkvinnorna.

På min fråga hur förhållandena var i Sovjetryssland i det avseendet svarade Lenin:

– Den proletära diktaturens regering i förbund med kommunistiska partiet och fackföreningarna sätter naturligtvis in alla sina krafter på att övervinna människornas föråldrade åsikter och försöka avskaffa den gamla icke kommunistiska psykologin. Kvinnans och mannens fulla jämlikhet inför lagen är en självklarhet. Och överallt ser man tecken på en uppriktig strävan efter att likaberättigandet skall genomföras. Vi inlemmar kvinnorna i samhällsekonomin, förvaltningen, lagstiftningen och regeringen. Alla utbildningar står öppna för dem så att de kan höja sina yrkes- och sociala prestationer. Vi bygger gemensamhetskök och offentliga bespisningar, tvätt- och reparationsanstalter, barnkrubbor, daghem, barnhem, skolor av olika slag, vi gör kort sagt allvar av vårt programmatiska krav att de ekonomiska och uppfostrande funktionerna ska överföras

från det enskilda hushållet till samhället. Därigenom befrias kvinnan från det gamla hemslaveriet och från allt beroende av mannen. Det innebär att kvinnan blir fri att till fullo utnyttja sin begåvning och sina anlag. Barnen uppfostras under gynnsammare förhållanden än hemma. Vi har världens mest utvecklade arbetarskyddslagstiftning för kvinnor och den övervakas av de organiserade arbetarnas ombudsmän. Vi bygger barnbördshus, mödra- och spädbarnshem och mödravårdscentraler, organiserar kurser i småbarnsvård, håller utställningar som lär mödrarna att ta hand om sig själva och sina barn och liknande. Vi gör alla tänkbara ansträngningar för att lösa de oförsörjda arbetslösa kvinnornas problem.

Vi vet mycket väl att det inte är så mycket om man jämför det med vad de arbetande kvinnorna behöver, och att det inte på långt när räcker till för att kvinnorna verkligen skall bli fria. Ändå är det oerhört stora framsteg jämfört med hur det var i det tsaristiska kapitalistiska Ryssland. Det är till och med mycket jämfört med vad man uppnått i de länder där kapitalismen fortfarande härskar oinskränkt. Vi har tagit de första stegen i rätt riktning och kommer konsekvent och med all energi att fortsätta på den vägen, det kan ni lita på! För varje dag som går märks det allt tydligare i sovjetstaten, att ”vi inte kommer någon vart utan att ha med oss kvinnorna”. Ni kan tänka er in i vad det betyder i ett land som Sovjetryssland, där gott och väl 80 % av befolkningen är jordbrukare! Jordbruk i liten skala förutsätter enskilda hushåll, där kvinnan är bunden. I det avseendet kommer ni att få det mycket bättre och lättare än vi. Förutsatt att också era proletära kvinnor äntligen lär sig att tiden är mogen för ett maktövertagande, en revolution. Och vi misströstar inte om det.

Våra krafter växer med svårigheterna. Fakta kommer också att lära oss hitta nya utvägar för att befria kvinnomassorna. I samverkan med sovjetstaten kommer samarbetet att uträtta en hel del. Jag menar förstås det kamratliga samarbetet i kommunistisk, inte borgerlig mening, sådan som reformisterna predikar den; deras revolutionära entusiasm har ju dunstat bort som billig ättika. Personliga initiativ måste gå hand i hand med samarbete, ett initiativ som växer över i och smälter samman till en gemensam verksamhet. Under proletariatets diktatur kommer kvinnans befrielse att äga rum genom kommunismens utveckling, också på landsbygden. Jag väntar mig mycket av elektrifieringen av industrin och jordbruket, som verkligen är ett storslaget projekt. Svårigheterna vid genomförandet är stora, oerhört stora. Massornas väldiga latent kraft måste mobiliseras för att vi skall kunna bemästra dem. Och de miljontals kvinnorna måste bidra med sina krafter.

Minst två gånger hade det knackat på dörren under de senaste tio minuterna. Lenin bara fortsatte att tala. Nu öppnade han dörren och ropade: – ”Jag kommer strax!” Han vände sig om, såg på mig och sa skämtsamt:

– Vet ni vad, Clara, jag tänker utnyttja det faktum att jag har varit tillsammans med en kvinna och ursäkta mig för att jag är försenad genom att skylla på den kända kvinnliga pratsamheten. Fast den här gången var det sannerligen inte den kvinnliga utan den manliga parten som pratade. Förresten ska jag ge er betyget att ni verkligen kan konsten att lyssna. Kanske det var det som stimulerade min värtalighet.

Med detta skämt hjälpte Lenin på mig med kappan, och sa omtänksamt:

– Ni borde klä er lite varmare. Moskva är inte Stuttgart! Ni behöver nog någon som ser efter er! Gå bara inte och förkyl er nu! På återseende, sa han och skakade kraftigt hand med mig.

Ungefär två veckor senare hade jag ännu ett samtal med Lenin om kvinnorörelsen. Lenin besökte mig. Besöket var oväntat som alltid, en improvisation mitt uppe i hans enorma arbete som den segerrika revolutionens ledare. Han såg mycket trött och bekymrad ut. Wrangel var ännu inte helt

besegrad och storstädernas livsmedelsförsörjning var ett besvärligt problem för Sovjetregeringen.

Lenin frågade hur det hade gått med mina riktlinjer eller teser. Jag berättade att en stor kommission hade sammanträtt i vilken alla ledande kvinnliga kamrater i Moskva deltagit och sagt sin mening. Våra riktlinjer var klara och skulle inom kort behandlas i en liten kommitté. Lenin tyckte att vi borde sträva efter att få frågan behandlad så grundligt som möjligt på Tredje världskongressen.

– Det skulle vara nog för att övervinna en mängd fördomar hos kamraterna. Men först och främst måste de kvinnliga kamraterna själva hugga i, och det energiskt. Inte stå och kvittra som snälla tanter, utan tala högt och tydligt, som riktiga kämpar! utropade Lenin entusiastiskt. En kongress är inte en salong där kvinnorna lyser med sin charm, så som de gör i romanerna. Det är en stridsplats där vi kämpar för insikt eller för hur vi ska handla på ett revolutionärt sätt. Visa att ni kan kämpa! I första hand, naturligtvis, mot fienderna, men också inom partiet, om det behövs. Det gäller ju den stora massan av kvinnor. Vårt ryska parti kommer att stöda alla förslag och åtgärder som kan hjälpa oss att vinna kvinnorna. Om vi inte får kvinnorna med oss kan det hända att kontrarevolutionen lyckas få dem med sig mot oss. Det borde vi alltid ha i minnet. Kvinnomassorna, vi måste få med dem, oavsett vilka svårigheter vi stöter på när vi gör det.

Här, mitt under revolutionen med dess rikt flödande liv, dess snabba och starka puls, hade jag fått idén till en plan för internationell verksamhet bland de kvinnliga arbetarmassorna.

”Särskilt inspirerad har jag blivit av era stora partilösa kvinnokonferenser och kongresser”, sa jag. ”Vi borde våga försöket att överflytta denna idé från det nationella till det internationella planet. Faktum är att världskriget och dess konsekvenser har verkat ytterst omskakande på kvinnorna inom alla sociala klasser och skikt. Kvinnomassorna har råkat i jäsning, satts i rörelse. De har haft svåra bekymmer för livsuppehållet och livsinnehållet och ställts inför problem som de flesta aldrig ens hade anat och mycket få av dem haft erfarenhet av. Det borgerliga samhället kan inte ge några tillfredsställande svar på deras frågor. Det kan bara kommunismen. Det borde vi göra klart för kvinnomassorna i de kapitalistiska länderna och för det ändamålet borde vi ordna en partilös internationell kvinnokongress.”

Lenin svarade inte genast. Han funderade med inåtvänd blick, munnen sammanpressad och underläppen något framskjuten.

– Ja, sa han sedan, Det borde vi verkligen! Det är en utmärkt idé. Men inte ens den mest utomordentliga idé tjänar någonting till om den inte blir förverkligad. Har ni funderat på hur den ska förverkligas? Hur hade ni tänkt er det?

Jag lade utförligt fram mina planer för Lenin. Till att börja med skulle vi bilda en kommitté av kvinnliga kamrater från olika länder i ständig och nära kontakt med de nationella sektionerna, för att förbereda, arrangera och kalla till kongressen. Om kommittén redan från början skulle arbeta officiellt och öppet var en fråga som måste diskuteras. Första uppgiften för de olika ländernas medlemmar skulle hursomhelst bestå av att ta kontakt med alla fackligt organiserade arbeterskors ledare, den politiska proletära kvinnorörelsen och borgerliga kvinnoorganisationer av olika inriktning, inklusive ansedda kvinnliga läkare, lärare, författare och så vidare, och i de olika länderna bilda ett nationellt partilöst förberedelse- och arbetsutskott. Den internationella kommittén skulle bildas av medlemmar i de nationella kommittéerna som skulle arrangera och sammankalla den internationella kongressen, samt fastställa dagordning, ort och datum för kongressen.

Kongressen skulle enligt min åsikt i första rummet behandla kvinnans rätt till förvärvsarbete. I det sammanhanget skulle man dra fram sådana frågor som arbetslösheten, lika lön för lika arbete, laglig åttatimmarsdag, arbeterskeskydd, fackförenings- och yrkesorganisation, socialhjälp för mödrar och barn, sociala åtgärder för husmödrars och mödrars avlastning, och så vidare. Dessutom borde man

på dagordningen ha: kvinnans ställning i äktenskapslagstiftning och offentlig-politisk lag.

Jag motiverade mina förslag och fortsatte med att förklara hur de olika ländernas nationella utskott grundligt skulle förbereda kongressen genom en systematisk kampanj vid sina möten och i pressen. En sådan kampanj vore särskilt viktigt för att man skulle kunna nå den stora massan av kvinnor, få dem att på allvar intressera sig för de problem som diskuteras och fästa deras uppmärksamhet på kongressen och därmed på kommunismen och den Kommunistiska internationalens partier. Kampanjen skulle vara inriktad på yrkeskvinnorna, de arbetande kvinnorna inom alla sociala skikt, den skulle tjäna till att locka kvinnliga företrädare för olika tänkbara organisationer och delegerade från offentliga kvinnoorganisationer till kongressen och till att medarbeta. Kongressen skulle bli en "folkets representation" i helt annan mening än de borgerliga parlamenten.

Givetvis skulle de kommunistiska kvinnorna inte bara vara den pådrivande utan framför allt den ledande kraften under förberedelsearbetet. De måste få det mest energiska stöd av våra sektioner. Detsamma skulle naturligtvis gälla för de internationella kommitténs arbete, för själva kongressarbetet och för kongressens grundliga utnyttjande. I samband med alla frågor på dagordningen skulle kommunistiska teser respektive resolutioner läggas fram, principiellt otvetydiga och objektivt och vetenskapligt grundade på de rådande sociala förhållandena.

Teserna skulle ha diskuterats i förväg och godkänts av Kommunistiska internationalens exekutivkommitté. De kommunistiska förslagen och slagorden måste stå i centrum för kongressarbetet och den offentliga uppmärksamheten. Efter kongressen måste de föras ut till bredast möjliga kvinnomassor och hjälpa till att avgöra kvinnornas internationella massaktioner. En ovillkorlig förutsättning var förstås, att kommunistkvinnorna alltid, i alla utskott och under själva kongressen skulle uppträda som en fast sluten enhet och samverka efter klara, bestämda principer. Ingen skulle få företa sig något på egen hand.

Lenin hade nickat instämmande flera gånger under mina utläggningar och ibland gjort små gillande inpass.

– Kära kamrat, jag tycker det verkar som om ni hade tänkt igenom saken noga politiskt sett och också i stort sett organisatoriskt. Jag är alldeles övertygad om att en sådan kongress i nuvarande situation skulle kunna uträtta underverk. Den kunde ge oss möjlighet att vinna över breda kvinnoskikt till oss, särskilt de många förvärvsarbetande kvinnorna, industriarbeterskor, husmödrar och likaså lärarinnor och andra. Det vore bra, mycket bra! Tänk bara vilken verkan det skulle ha vid stora ekonomiska strider eller vid politiska strejker! Vilket makttillskott det revolutionära proletariatet skulle få genom anslutning av de medvetet upproriska kvinnorna! Det förutsätter förstås att vi kan vinna dem till vår sida och få dem att stanna. Det vore en stor vinst, en alldeles enorm vinst! Men det finns några frågor. Statsmakterna kommer troligen att se kongressarbetet med oblida ögon och försöka hindra er. Men de vågar väl knappast gå brutalt tillväga och slå ned på kongressen. Vad som kan komma från det hållet skrämmer er säkert inte. Men är ni inte rädd för att kommunistkvinnorna i utskotten och på själva kongressen kommer att kontrolleras av de till antalet fler borgerliga och reformistiska kvinnorna, som utan tvivel också har mycket större rutin? Och slutligen och framförallt: har ni verkligen så stor tilltro till våra kvinnliga kamraters marxistiska skolning, att ni tror er kunna bilda en stödtrupp ur deras krets, som kan bestå kampen med den äran?

Jag svarade att myndigheterna nog knappast skulle använda våldsamma aktioner mot kongressen. Oförskämdhet och brutalitet skulle bara vara oss till nytta propagandistiskt. Antalet ickekommunistiska element och deras rutin skulle vi kommunistkvinnor kunna bemöta med den historiska materialismens vetenskapliga överlägsenhet då det gäller förståelsen för och genomlysningen av de sociala problemen, med våra sammanhängande krav och förslag på hur de ska lösas samt sist och

icke minst genom att vi kunde peka på den proletära revolutionens seger i Ryssland och dess pionjärbete för kvinnans frigörelse. Enskilda kamraters svagheter och brister ifråga om skolning och förståelse kunde utjämnas genom systematiskt samarbete och förberedelser. I det avseendet väntade jag mig mest av de ryska kamraterna. De skulle bli vår falangs fasta kärna. Tillsammans med dem skulle jag våga mig på mycket värre saker än kongressdrabbningar. Även om vi blev nedröstade skulle förresten vår faktiska kamp skjuta kommunismen i förgrunden, den skulle ha en utomordentlig propagandaeffekt och dessutom skapa kontakter för det framtida arbetet.

Lenin skrattade hjärtligt.

– Alltid lika entusiastisk för de ryska revolutionära kvinnorna! Ja, ja, gammal kärlek rostar aldrig. Förresten tror jag ni har rätt. Till och med ett nederlag efter en het strid vore en fördel och kan förbereda kommande erövringar bland de arbetande kvinnorna. Allt som allt rör det sig om ett företag som är värt insatsen. Vi kommer aldrig att kunna förlora helt. Men naturligtvis hoppas jag på en seger, jag önskar en seger av hela mitt hjärta. Den skulle betyda en oerhörd förstärkning av vår makt, ett vidgande och stärkande av stridsfronten och den skulle skapa liv, rörelse och aktivitet i våra egna led. Sådant är alltid nyttigt. Dessutom skulle kongressen framkalla och öka oron, osäkerheten, motsättningarna och konflikterna i de borgerligas och deras reformistiska vänners läger. Tänk bara, hur många olika sorters kvinnor som skulle få träffa "revolutionshyenorna" och, om allt går bra, utsättas för deras inflytande; städade, tama, socialdemokratiska kvinnor under Scheidemanns, Dittmans och Legiens ledarskap, fromma kristna kvinnor, välsignade av påven eller bekännande sig till Luther, döttrar till medlemmar i riksrådet – och nybakade regeringsrådinnor, pacifistiska engelska ladies och lidelsefulla franska kvinno-sakskvinnor. Vilken bild av den borgerliga världens kaos och förfall som kongressen skulle ge! Vilken bild av de borgerligas hopplöshet och brist på utvägar! En sådan kongress skulle skynda på kontrarevolutionens sönderfall och därmed försvaga dess krafter. All försvagning av fiendens krafter innebär på samma gång en förstärkning av vår egen makt. Jag röstar för kongressen, ni får tala med Grigorij [Zinovjev] om saken. Han kommer absolut att inse hur viktig den är. Vi ska stödja er av alla krafter. Alltså, sätt igång bara, och lycka till med kampen!

Sedan talade vi om situationen i Tyskland, särskilt om de gamla spartakisternas förestående "föreningskongress" med de oavhängigas vänsterflygel. Därpå skyndade Lenin iväg, men i förbifarten hälsade han vänligt på några kamrater som satt och arbetade i ett rum han måste passera.

Också kamrat Zinovjev godkände min plan. Jag satte förhoppningsfullt igång med förberedelsearbetet. Men tyvärr strandade kongressen på motståndet från de tyska och bulgariska kommunistkvinnorna, som på den tiden hade den bästa kommunistiska kvinnorörelsen utanför Sovjetryssland. De vägrade delta i kongressen. Då jag meddelade Lenin detta, svarade han:

– Det var synd, verkligen synd! Kamraterna har försuttit ett utomordentligt tillfälle att ge de kvinnliga arbetarnas breda massa ett hoppets perspektiv och på så sätt få dem att delta i arbetarklassens revolutionära strider. Vem vet när ett så gynnsamt tillfälle kan yppa sig nästa gång? Man ska smida medan järnet är varmt. Men själva uppgiften kvarstår. Ni måste hitta en väg till alla de kvinnor som har hamnat i ett fruktansvärt elände genom kapitalismen. Ni måste ovillkorligen finna en väg! Det är ett krav man inte kan komma ifrån. Utan en organiserad massverksamhet under kommunistisk ledning kan inte kapitalismen besegras, kan inte kommunismen byggas upp. Därför måste också de slumrande kvinnomassorna äntligen sätta sig i rörelse.

Det revolutionära proletariats första år utan Lenin har gått. Det har visat styrkan i hans verk, ledarens allt överskuggande genialitet. Det har fått oss att känna hur stor och oersättlig förlusten är. Kanonskott förkunnar den mörka stund då Lenin för ett år sedan för alltid slöt sina långt och djupt skådande ögon. Jag ser ändlösa tåg av allvarliga män och kvinnor ur det arbetande folkets led dra förbi Lenins vilorum. Deras sorg är min, är miljoner människors sorg. Men ur smärtan som jag

upplever på nytt, stiger hans minne fram med överväldigande styrka, så verkligt att det plågsamma nuet försvinner. Jag minns varje ord Lenin yttrade vid våra samtal. Jag ser varje skiftning i hans ansikte. Och nu måste jag skriva, jag måste! – Fanor sänks vid Lenins grav, fanor som är färgade av revolutionskämparnas blod. Lagerkransar läggs ned. Och till den hyllningen fogar jag dessa mina enkla sidor.

Moskva, slutet av januari 1925.